

DPN 6408

Title : ब्रह्मोत्तरखण्ड / BRAHMOTTARAKHANDA

Run. No. 7099

Cat. No.

Micro. No.

Subject purāṇa

Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt.- New. / Maith.- New. / New.- Nep. /

Size in cms. 26 × 12.3

Folios 45 Lines (in a page) 9

Compl. / Incompl.

Chapt. / act /

Author / translator

Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thyasaphu /

Condition : fine / damaged by worms, rats, water / one side yellow

Beginning, colophon, post-colophon :

Folio 91 b : इति श्री ब्रह्मोत्तरखण्डे रुद्राष्टयाय महिमानुवर्णनमेकानविंशोऽध्यायः ॥

७ वृष्टी तरे

वध्यात्वापिशितासवलालसा॥ हित्वा तमेव गोवत्सं वकारां हारपी सितं॥ गोवत्साई शरीरे
राधसा पुनः॥ तद्वद्वेहं निक्षिप्य वहिष्णु क्रोशकैतवात्॥ अहो व्याघ्रेण भग्नो यजग्धो गोवत्स
गात्रजे॥ इति तस्याः समाक्रंदः सर्वगै हेषु भुश्रवे॥ अथ सर्वभूद्रजनाः समागम्यांति के स्थिताः॥ हतं गोव
त्समालोक्य व्याघ्रेणोतिभुवं ययुः॥ गतेषु तेषु सर्वेषु व्याघ्रायां वततो निशि॥ तद्भर्ता गृहमागत्य दृष्ट्वा
नृगृहविद्धरं॥ एवं वदति धेकाले गते सा भूद्रवस्त्रभा॥ कालस्य वशमापन्ना जगाम यममंदिरं॥ यमो
पि धर्ममालोच्य तस्याः कर्मवपौर्विकं॥ निर्वर्तानिरया आसा चक्रैव एणालजातिकां॥ सा विभुष्टाय मपु
रा च एणालीगर्भमाश्रिता॥ ततो वभूव जातं धाम्प्रशांता गारमेव का॥ तस्या ताकोपि वा एणालो देशे कुनवि
दा स्थितः॥ तां तादृशी मपि सुतां रूपया पर्यपोषयत्॥ अभोज्येन कदनेन भुनालीढेन पूतिना॥ अवेधे
रसैर्मात्रापोषिता सा दिनेदिने॥ जातं धाम्प्रशांता गारमेव का॥ तस्या ताकोपि वा एणालो देशे कुनवि
दा स्थितः॥ तां तादृशी मपि सुतां रूपया पर्यपोषयत्॥ अभोज्येन कदनेन भुनालीढेन पूतिना॥ अवेधे

कृष्ण
१५

लेनातिदुर्भगा॥ अतीतवासा साकाले विधत्तापि तन्मातृका॥ दुर्भगेति परित्यक्ता बंधुभिश्च सुहोद
रैः॥ ततः शुद्धादिना शोचंती विगते क्षणा॥ गृहीतयाष्टः कृष्टे रासं बालवकोष्ठका॥ प्रततेषु च
सर्वेषु यावमाता दिने दिने॥ वण्डालो द्विष्टपि रतेन जठराग्निमर्तयत्॥ एवं कृष्टे रासं हतानीता सुव
कुलं वयः॥ जरसा ग्रस्तसर्वा गीदुःखमापदुरत्ययं॥ निरन्तरं पानवसना साकदा विमहाजनान्॥ आ
यास्यंतां शिवनिधोगच्छतो बुबुधे भगान्॥ तस्यां तु देवयात्रायां देशदेशान्तरयायिनां॥ विप्राणां सानि
होत्राणां मन्त्रीकानां महात्मनां॥ राज्ञां च सावरो धानां सरुस्तरथमाजिनां॥ सपरीवारयोषाणां यान्छ
दिशोभिनां॥ तथा ये वां विदुः शूद्रसंकीर्णानां सहस्रशः॥ हस्तान् गयतां कापि नृपतामनुधावतां
प्रेवतां कापि नृधृतां प्रतिगर्जतां॥ संप्रयातो मनुष्याणां संप्रमः सुमहानभूत्॥ इति सर्वेषु
नृजिवमंदिरं॥ गच्छंति दिवि जाः सर्वे विमानस्थाः सकोतुकाः॥ अथेयमपि वण्डाली

सया॥ महाजनान् यावयितुं संवत्सलशतैः शतैः॥ करावलं वेतानां स्याः प्राज्ञमार्जितक
तैः कतिपयैर्योतीनां करं क्षेत्रमाययौ॥ ततो विदूरे मार्गस्थानि च स्मार्तिर्वृतां जलिः॥ यावमा
पुनः पोथान् बभाषे कृपसां ववः॥ प्राज्ञमार्जितपापोयैः पीडितायाश्चिरं मम॥ आहारमात्रं द
नेन दयां कुरुत भोजना॥ वसताशनहीनायां शयितायां महारुजा॥ अंधायां मपि वृद्धायां दयां कु
रुत भोजनाः॥ विरोपवाससेदीप्तजठराग्निविकृतैः॥ संदहमानसर्वाणां दयां कुरुत भोजनाः॥
अनुपामार्जितपुण्यायां जनां तरशतैरपि॥ पापायां संदहायां दयां कुरुत भोजनाः॥ जातारः पर
मार्तानां जातारः परमाक्षिणां॥ कर्तारो वरुणपुण्यानां दयां कुरुत भोजनाः॥ एवमभर्थयंतास्तु व
ण्डाल्याः प्रसूतैर्जलो॥ एकः पुण्यतमः पोथः प्राक्षिपद्वि त्वमंजरी॥ तामंजरीं निपतितां सा विमृ
श्य पुनः पुनः॥ अभश्यते वमस्याधदूरे प्राक्षिपसंतु तामं॥ तस्याः करेणानिर्मुक्ता रजनी सा विल्वमं

बुद्धो
१६

जरी॥ पपातकस्य विदिष्वा शिवलिंगस्य मूलके॥ सैवं शिवचतुर्दशं रात्रौ पांथजना मुहुः॥ याव
मानापि यत्किं विनले भेदे वयोगतः॥ यत्रोचिता तया विभेदकाया लक्ष्यतः॥ किं विदुतर
तः स्थानं तद्व्येतीति इतः॥ ततः प्रभाते भृशशोकेन वपरिभुता॥ अतैर्निवृत्तेरीना स्वदेशा
यैव केवलं॥ भ्रांता विरोपवासेन निपतंती पदे पदे॥ क्रंदंती बहुरोगार्ता वेपमाना शुधानुरा॥ दृष्ट
माना कर्ता पेन प्रमदे हासयष्टिका॥ अतीत्येतावत्रो भूमिं निपपात विवेतना॥ अथ विश्वेश्वरः शंभु
ः करुणा मृतवारिधिः॥ सनामानयते यस्मात्त्रयं कृतविमानकान्॥ सखा प्रवृत्तिश्चात्तात्मा
नेरुपरिकीर्तिता॥ यथा संदर्शिता शोभोः रूपलोचु रुपा लुता॥ कर्मणाः परिपाकोऽथो गतिं पश्य महा
धमापि परं स्थानमारी हति निरामयं॥ यदेतया पूर्वभवे नान्न सनादिकं कृतं॥ शुचिपासा
नस्मादिह वषीयते॥ यदेवामद्वेगा धाव क्रेपापं महोत्तरां॥ कर्मणा तेन जातं धाव

अथ सांबंधुवर्गेऽस्य मेतेन कुमारिका॥ पित्रा प्रदत्ता कस्यै विद्विधिना द्जसूनवे॥ सा भर्ता
धनवयौवनशालिनी॥ किं विक्तालं भुभारो रे मेवं भुभिराहता॥ अथ कालवशात् तस्याप
तत्ता ब्रह्मार्जितः॥ रूपयौवनकांतोपि पंचत्वमगममुने॥ मृते भर्तृदुःखार्ता विविक्तरुदयास
ती॥ उवास कतिपि नासा सुशीला विजितेन्द्रिया॥ अथ यौवनभारेणार्जुं भमारो न नित्यशः॥ बभू
वहृदयंतस्याः कंदर्पपरिकंपितं॥ सुगुप्ता बंधुवर्गेशाशासितापि मरुत्तमैः॥ नद्याशाकमनोरोजं
मदना कृष्टमंगता॥ सा तीव्रममथा विष्टारूपयौवनशालिनी॥ विधवापि विशेषेण जारमार्गं रता
भवत्॥ न ज्ञाता केन विदपि जारनीति विवक्षणा॥ जुगुहात्तडरावारं किं विक्तालमसन्नमा॥ तां हो
कांतां घननीलमुखसंती॥ कालेन बंधुवर्गपिबु बोधविट् श्रुतितां॥ इति भीतो महाकेशा
हरतया॥ स्त्रियः कामेन नश्यंति ब्राह्मणाहीनसेवया॥ राजानो ब्रह्मदण्डेन मत्तयो भोग

॥लीलंभुनायथैवानंसुरयेवावितेपयः॥रूपंकुहृजाविष्टंकुलंनश्यातिकुल्लिया॥इ
 ॥समालोच्यसमेताःयतिसोदराः॥तयजुर्गोत्रतोदूरंनीत्वातांसकचग्रहं॥सदृशोत्सर्ग
 मुत्सृष्टासानारीसर्वबंधुभिः॥विवरंतीवहिराग्मादृष्टाभूडेराकेनचित्॥सतांदृष्टावरारोहां
 पीनोन्नतपयोधरां॥गृहंनिनायसाम्रावधनवांछुडनायकः॥सानारीतस्यमहिषीभूत्वाते
 नदिवानिशं॥रममाराकृविदेशेयवसरुहवधभो॥तत्रसापिशिताहारानित्यमापीतगरु
 ली॥लेभेसुतासाभूडेणरममारातिप्रिया॥कदाचिद्वर्तिकापियातेपीतसुरानुसा॥श्ये
 मपिशिताहारंमदिरामदविहृला॥अथमेवेषुवक्ष्येगोभिःसहवहिव्रजो॥यमौकपागामा
 मोधेनिशामुखे॥अविमृश्यतददेशांमेघबुद्ध्यामिषप्रिया॥एकंजयानगोवत्संक्रो
 र्ण॥निहतंगृहमानीयज्ञात्वागोवत्समंगना॥भीताशिवशिवेत्याहकेनचित्सुलपकर्मणा

॥शिवशिवेत्याहप्राज्ञनार्जितकर्मणा॥यद्येषापापविद्धिन्यैसकृदप्युत्तमंगलं॥शिवनामा
 लजातिका॥तस्मादन्यतमःकोवानरकोल्लिचुणाभिह॥अनेककेशसंघातैर्यमुहुःपरिपीडनं॥इकुले
 जमदारिद्र्यमहायाधिविमूढता॥एकैकसवनरकःसर्वयत्राथकिंपुनः॥प्राज्ञमपुण्यभारेणयन्नाम
 विवशाव्रवीत्॥तेनैवान्यभवेभूरिपुण्यमंतेकरिष्यति॥तेनपुण्येनमहतानिलीर्घाचोद्ययातनाः॥नी
 तातसुहृदैरंतेप्रयास्यतिपदंविभो॥एतादृशानांमर्त्यानांशास्त्रारो नवयंकवित्॥विचार्यस्वयमेवेशो
 यद्युक्तंनक्तोनुसः॥एवंवेवस्वतपुरेसर्वैर्यमपुरोगमैः॥विमृश्याविनयग्राधैरियंमुक्तापतद्भुवं॥आदौ
 यदेषाशिवनामनारीप्रमादतोवाथसतीजगाद॥तेनेहभूयःसुकृतेनशंभोर्विल्यांकुराधनपुण्यमा
 प॥श्रीगोकर्णेशिवतिथापुण्यवधिवमस्तके॥कृत्वाजागरांष्टेषाचक्रविल्वार्चनंनिशि॥अकाम

ब्रह्म
१८

तः कृतस्याथ पुण्यस्यैव यत्फलं ॥ अथैव भोक्ष्यते सेयं पश्यतस्तवनो मृषा ॥ गौतम उवाच ॥ इत्युक्त्वा शि
बुद्धतां ते तस्याश्च लयाल योषितः ॥ जीवले शोसमा कृष्य युजुर्दिव्य तेजसा ॥ तां दिव्य देह संक्रान्ता ते
जोराशिसमुच्चला ॥ विमाने स्थापयामासुः श्रीतां शिव किंकराः ॥ अथ सा परमोदार रूपलावण्य
शालिनी ॥ दिव्य मात्मावतं शोन विरराज विमानगा ॥ रत्नैश्च त्रपता काये गीतवादित्रविस्मयैः ॥ मध्ये सा
शिवहूमानां मोक्षमावराजना ॥ अनुभूतानि जन्मानि स्मृत्वा स्मृत्वा पुनः पुनः ॥ भीता ब्रह्मा ददाश्च
यद्दिष्टा स्वप्नमिदोषिता ॥ काहं के श्रीमहासिद्धाः कोयं लोको मनोरथः ॥ कगतं मे वपुः कुष्टं वल्लवत्ता
लगो जर्जरे ॥ अहो सुमहदाश्चर्यं दृष्टं माया विलासजं ॥ यस्मै या भव लक्ष्मि सुधांतं धांतं पुनः पुनः ॥ अहो
प्रजायामोहात्संविस्मयात्पदैः ॥ पत्रमात्रेण संतुष्टो बोद्धवति निजं पदं ॥ इति तां ज्ञातुं निर्वेदांस्म
दिव्यं विमानमारोप्य ते महेश्वर किंकराः ॥ आलोकयन्तु सर्वे बुद्धो केशेषु साविस्मयं ॥

नित्यः परमेश्वर सन्निधिं ॥ राजसुमहदाश्चर्यं मारयानं गिरिजापतेः साहाय्यं भक्तिले
ख्यसर्वोपाधिनाशनं ॥ राजोवाच ॥ भगवन् परमेशस्य कीदृशो लोक उत्तमः ॥ तस्य मेलनं हृदयं
ब्रह्मियसि तैर्दयामपि ॥ गौतम उवाच ॥ ब्रह्मादिसुरनाथानां लोकेष्वपि सुदर्लभः ॥ यत्रानेहः स
द्वैयत्रसलोकः पारमेश्वरः ॥ सर्वाभिगमनं यत्र ञ्जोतिर्यत्र प्रतिष्ठितं ॥ कापि नास्ति तमो योगः
सलोकः पारमेश्वरः ॥ गुणवृत्तिर्विनिर्लीर्य संश्रामायत्र योगिनः ॥ न पतेयुः पुनः सर्वे सलोकः पार
मेश्वरः ॥ यत्र वासन कुर्वन्ति क्रोधलोभमसादयः ॥ यत्रावस्थानजन्माद्याः सलोकः पारमेश्वरः ॥ स
र्वे वा निगमानो वयदेकं क्षेत्रमुच्यते ॥ यस्मात्तास्ति परं किंचित्पदं पारमेश्वरं ॥ प्रत्याहारासन ध्यानप्राण
संयमनादिभिः ॥ यत्र योगपथैः प्राप्तिं यतं ते योगिनः सदा ॥ यत्र देवः सदानंदनिर्मल सन्निरूपया ॥ आलेदे
या सह श्रीउसलोकः पारमेश्वरः ॥ जन्मानेक सहस्रेषु संभृतैः पुण्यराशिभिः ॥ आरूढाः पुरुषानार्यः श्रीउते

ब्रह्म
१८

यत्र संगताः नेत्रोसशौसमालीनाहुर्विभावोमनोरमे॥ अहोरात्रादिसंस्थानं न विंदेति कदाचन॥ सलोक्य
रमेशस्य दुर्लभो हि कुयोगिनां॥ एतद्भाक्ते सुधा पूर्णां सौरेव प्रतिपद्यते॥ येन कथाश्रवणं कीर्तनं जातह
व्यये सर्वभूतसुखदः प्रशमैकनिष्ठाः॥ संसारवक्रमतिवाद्यानि रस्तमोहात्ते शंकरं पदमवाप्य सुखं र
मंते॥ तथा त्वमपि राजेन्द्र गोकर्णगिरिशालये॥ गत्वा प्रशमिताद्योद्यः कृतकृत्यत्वमाप्नुहि॥ तत्र सर्वेषु
तीर्थेषु स्नात्वा भयर्थमहाबलं॥ कृत्वा शिवचतुर्दश्यामुपवासे संसमाहितः॥ कृत्वा जागरणं रात्रौ विनैरभ्य
र्थं शंकरं॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोकमवाप्स्यसि॥ एष ते विमलो राजन्नुपदेशो मया कृतः॥ स्वस्ति ते
ऋग्विष्णोर्मिथिलेऽधिपतेः पुंरी॥ इत्यामं च मुनिः प्रीत्या गौतमो मिथिलां ययौ॥ सोऽपि हृष्टमन राजा
गोकर्णं प्रत्यपद्यत॥ तत्र दृष्ट्वा महादेवं स्नात्वा भयर्थमहाबलं॥ निर्दूताशेषपापौघोले भेषां भोः परंपदं
प्राप्य नित्यं कथां शैवीमनोहरां॥ श्रावयेद्वाजनाम्भक्या सयाति परमो गतिं॥ श्रद्धातः स

॥ मम वर्ण इति ख्यातः पद्ममित्रसमद्युतिः॥ भविता त्वं वै दधी रूपेण प्रतिमा भुवि
पुमतीरव्यातारूपा वयवशोभना॥ सर्वराजकुमाराणां मनो नयनं देनी॥ सा त्वं स्वयं
वर्वाचि हाय नृप नदनान्॥ वरं प्राप्स्यसि मामेव दमयंती वनेषधं॥ सोऽहं निजानृपात्सर्व
प्राप्य वरवर्तिनी॥ स्वराष्ट्रस्योखिला नृभोगान् भोऽस्यैव वर्षगणान् वरुन्॥ इष्ट्वा विविधै
र्यज्ञैर्विजिमेधादिभिः शुभैः॥ संतर्प्य पितृदेवकी कानैश्च दिजसन्नमान्॥ संपूज्य देवदेवेशं
शंकरं लोकशंकरं॥ पुत्रे रात्र्यधुरं न्यस्य गतास्मि तपसे वनं॥ तत्रागम्या मुनिवरा द्रुमज्ञान
मवाप्य वा॥ त्वया सह गमिष्यामि शिवस्य परमं पदं॥ चतुर्दश्यां चतुर्दश्यामेव संपूज्य शंकरं॥
सन्नजन्मसुराज त्वं भविष्यामि वरानने॥ इत्येतत्सु कृतं लक्ष्मणादर्शनमात्रतः॥ कसार्
मे योऽदृष्ट्वा त्मा केदृशी तव सत्ततिः॥ सूत उवाच॥ इत्युक्त्वा निजनाथेन साराणी भुवनक्षराणां॥

असो

२२

परं विस्मयमापन्ना पूजया सततं मुदा ॥ सोपिराजा तया साङ्गं भुक्ता भोगान् यथे सितान् ॥
जगत्सप्तजनां तेषां भोक्तृत्वं न पदं ॥ यस्तद्विव पूजायां साहाय्यं परमाहुतं ॥ भूषण
यां कीर्तयेद्यपि सगच्छेत्परमं पदं ॥ ॥ इति श्री कृष्णपुराणे ब्रह्मोत्तरखण्डे वतुर्द्वितीया
हात्म्यं नाम वतुर्द्वितीयः ॥ ॥ सूक्तवाच ॥ शिवो गुरुः शिवो देवः शिवो बन्धुः शरीरिणः
॥ शिव आत्मा शिवो जीवः शिवो ह्यन्तर्विद्यते ॥ शिवमुद्दिश्य यत्किंचिद्दत्तं जप्तं हुतं कृतं ॥
दत्तं तत्फलं शोक्तं सर्वांगमविनाशितं ॥ भक्त्या निवेदितं शोभोः पत्रं पुष्पं फलं जलं ॥ अल्पा
पत्रं वापि तदन्त्याय कल्पते ॥ विहाय सकलान्धर्मात्सकलान्धर्मोदितान् ॥ शिवने कं
स्तुत्यते कर्मबंधनात् ॥ या मीतिरात्मनः पुत्रे या कलत्रे धने पिवा ॥ कृतायां शिवपूजा
विक्रियते ॥ तस्मात्केचिन्महात्मानः सकलान् विषयां सवान् ॥ त्यजन्ति शिवभक्त्य

गुरुः
२२

कल्पो निराहारः सराजा दृढनिश्चयः ॥ अर्चयामास गौरीशं दिवानक्तमनन्यधीः ॥ स तस्मि
न्नेव समये तत्रैव नगरे तत्रैव वरं तीर्णोपिकाका विमलहा कालांतिकं ययौ ॥ सापंचहायनं
बालं वहंती गतभर्तुका राज्ञा कृतां महापूजां दृष्ट्वा गिरिजापतेः ॥ सा दृष्ट्वा सर्वमाश्चर्यं शि
वपूजां विमुक्तिं ॥ प्रणिपत्य स्वशिविरं पुनरेवाभ्यपद्यत ॥ स तत्सर्वमशेषेण स दृष्ट्वा ब
ध्वीसुतः ॥ कुतूहलेन विदधे शिवपूजां विमुक्तिं ॥ आनीय रुद्रं पाषाणं भूयो तु शिविरांत
रे ॥ अविदूरे स्वशिविराद्विलिङ्गमकल्पयत् ॥ यानि कानि च पुष्पाणि हस्तलज्जानि च आत्मनः
आनीय स्नापयत् विङ्गं पूजयामास भक्तितः ॥ गंधालंकारवासां सिद्धपद्मपादादिकं ॥ विधा
य कृत्वा मेदिनीं तत्रैवैवाय कल्पयत् ॥ भूयो भूयोः समभ्यर्चयत् पुण्यं मत्तोरमैः ॥ नृत्यं च
विविधं कृत्वा प्रणामपुनः पुनः ॥ एवं पूजां प्रकुर्वीत शिवस्यानन्यमानसः ॥ सा पुत्रं प्रण

प्रसो
२४

यादोषीभोजनायसमाह्वयत्॥यदाहूतोपिवहुशःसपूजासकमानसः॥बालोपिभोजनं
नैवन्नदासातासमाययो॥तंवलोक्यशिवस्याग्नेनिषत्समीलितेक्ष्णं॥वकर्षणालिसं
पुष्टकोपेनसमताडयत्॥आकृष्टत्वाडितोवापिनागच्छस्वसुतोयस॥तांपूजांनान्य
यामासाक्षिभ्यालिंगेवहरतः॥तदेतिरुदमानंतंनिर्भस्त्यस्वसुतंतदापुनर्विवेशस्व
गृहं गोपीरोषसमन्विता॥मात्राविनाशितांपूजांदृष्ट्वादेवस्यभूलितः॥देवदेवेतिबुक्ती
शनिपपातसवालकः॥प्रणष्टसंज्ञःसहसावाप्यपूरंपरिभुतः॥लब्धसंज्ञोभूतुर्तेनवक्षु
षीडदमीलयत्॥ततोमणिसंभविराजमानंहिरण्यमयहारकपाठतोरणं॥महाहनीला
मलवज्रवेदिकंतदेवजातंशिविरंशिवालयां॥संततहेमकलशैर्बहुभिर्विविधैःप्रोक्ता
वितस्फटिकसौधतलाभिरामं॥रम्यंवतद्विषयपुरंवरपीठमध्येलिंगंवरत्नसहितंसह

उरुः
२४

मालः॥सदृष्ट्वासहस्रोत्थायभीतोविस्मितमानसः॥निमग्नश्चसंतोषात्परमानंदसागरे
॥विज्ञायाशिवपूजायांमहात्मांतत्प्रभावतः॥ननामदृष्टवद्भूमौस्वमातुरघशोतये॥देवश
मत्सुहृतीतिमममातुरुमापते॥सूक्ष्मायास्त्यामजानंताःप्रसन्नोभवशंकर॥यद्यसिमयि
याकिंचित्युराप्यंत्वद्राकेसंभवंतेनापिशिवमेमातातवकारुण्यमाप्नुयात्॥इतिप्रसायगि
रिशंभूयोभूयःप्रणम्यच॥सूर्येवास्तेगतेकालोनिर्जगामशिवालयात्॥अथापश्यत्स्वशिवि
रुपुरंदरुपुरोपमं॥सद्योहिरण्यमयीभूतंविचित्रविभोज्ज्वलं॥सौतःप्रविश्यभवन्मोह
मानोनिशामुखे॥महामणिगणाकीर्णहेमराशिसमुज्ज्वलं॥तत्रापश्यत्स्वजननीस्वपत्नीम
कुतोभयां॥महाहरीरत्नपर्यंकसितशय्यामेषिभ्रिते॥रत्नालंकारहीमांगीदिव्योवरविराजिनी॥
दिव्यलक्ष्मणसंपन्नोसाक्षात्सुरवभूषितवा॥जवेनोत्थापयामाससंभ्रमोत्सुज्ज्वलोचनः॥अंजना

ब्रह्मो २५
 एहिभद्रंतेपश्येदंमहद्भुतं॥ इतिप्रबोधिनागोपीस्त्वपुत्रेणमहात्मना॥ ससंभ्रमंसमुत्थायन
 सर्वसमुद्देशत॥ अपूर्वमिववात्मानमपूर्वमिववालकं॥ अपूर्ववस्वसदनंददृष्टीसीसुखवि
 खला॥ आवापुत्रमुखात्सर्वप्रसादंगिरिजापतेः॥ राजोविज्ञापयामासयोभक्त्यनिशंशि
 वं॥ सराज्ञासहसागत्यसमाप्तनियमोनिशि॥ दृष्टं गोपिकासूनोः प्रभावंशिवतोषणं॥ हिर
 ण्यमयंशिवस्थानंलिंगंमणिमयंतथा॥ गोपवध्वाश्वसदनंमालिकाकनकोज्वलं॥ दृष्ट्वा
 ह्यपतिः सर्वसाम्राज्यः सपुरोहितः॥ महर्तुर्विस्मितधृतिः परमानंदनिर्भरः॥ प्रेम्णावाच्य
 जलंजुवन्परिरेभेतमभक्तं॥ एवमन्यदुताकाराद्विवमाहात्म्यकीर्तनात्॥ पौराणसंभ्रमा
 नैवसाराभिः भगतामगात् अथप्रभातेमुद्रायपुरं संहृष्यसंस्थिताः॥ राजानश्चारवक्त्रेभ्य
 ः भुवः परमादुतं॥ तेत्यक्तवैराः सहसाराज्ञानश्चकिताभृशं॥ न्यस्तशब्दाः प्रविविधुश्च

गुरुः
 २५

सेनानुमोदिताः॥ तांप्राविश्यपुरीरम्भांमहाकालंप्रणम्यव॥ तज्जोपवनितागेहमाजमु
 ः सर्वभूतः॥ तेतत्रवन्द्यसेनेनप्रत्युक्त्याभिपूजिताः॥ महाहोवद्वरगताः प्रत्यनेन
 सुविस्मिताः॥ गोपसूनोः प्रसादायप्रादुर्भूतंशिवालयं॥ लिंगं ववीश्वसुमहद्विवेव
 क्तुः परामर्तिं॥ तस्मैगोपकुमारायप्रीतास्तेसर्वभूजः॥ वासोहिरण्यमालोनिगोम
 हिषादिकंधनं॥ गजानश्चानुत्थानुरौक्मानुत्थानपदिकुम्भान्॥ दासान् दासोरने
 काश्च दृष्टुः शिवकृपाधिनिः॥ येयेसर्वेषुदेशेषु गोपालिच्छन्तिभूरिशः॥ तेषां तमे
 वराज्ञानंयकिरेसर्वपार्थिवाः॥ अथास्मिन्नंतरेसर्वेसिद्धीरभिपूजितः॥ प्रादुर्बभूव
 तेजसीहनुमानवानरेश्वरः॥ तस्याभिगमनादेवराज्ञानेज्ञानसंभ्रमाः॥ प्रसुत्थायनम
 श्वक्रुर्भक्तिनम्रात्ममूर्तयः॥ तेषांमध्येसमासीनः पूजितः जगेश्वरः॥ गोपालजसंमा

ब्रह्म
२६

शिवाराज्ञो वीर्येहमब्रवीत्॥ सर्वेष्टकलभङ्गो राजानो येव देहि नः॥ शिवपूजा मृतेनार्थ
गतिरास्ति शरीरिणां॥ स्वर्गोपसृतो हि सा प्रसेवे मंदवासरं॥ अमंत्रेणापि संपूज्य शिवं
शिवमवाप्नुवान्॥ मंदवारप्रदो बोयं दुर्लभः सर्वदेहि नः॥ तत्रापि दुर्लभतरः कृत्स्न
मागते॥ स्वपुत्रपुत्रमो लोके गोपानां कीर्तिवर्धनः॥ अस्मर्वशीष्टमेभावी नंदो नाम म
हावशाः॥ प्राप्स्यते तस्य पुत्रत्वं कृत्स्नो नारायणः स्वयं॥ अथ प्रभृति लोके स्मिन्नेषो
पकनंदकः॥ नाम्ना श्रीकरदत्तुर्लोके गमिष्यति॥ सूतवत्॥ स्वमुक्तांजनी सुवृत्ता
सो गोपकसूतवत्॥ उपदिश्य शिवाचारं तत्रैवातरधीयत॥ तेन सर्वमहीपालाः प्रहृष्टा
अतिपूजिताः॥ वंदसे न संसामं प्रतिजगुर्मयागतं॥ श्रीकरोपि महातेजा उपदिश्यो
द नूतना॥ ब्राह्मणैः सह धर्मतैश्च केशभोः समर्पणं॥ कालेन श्रीकरः सोपि वंदसे तच्च

उरुः
२६

उक्तावरितो भिक्षुः कारुणिको ययौ॥ अथ तस्मिन् गते भिक्षौ विश्रवा विप्रभामिनी॥ तमर्भकं समा
दाय निजमेव गृहं ययौ॥ भिक्षुवाक्येन विश्रवा साराजतनयं सती॥ आत्मपुत्रेण सदृशं रूपयाप
र्यपोषयत्॥ एकवक्त्राह्वयेरस्य ग्रामे कृतनिकेतना॥ स्वपुत्रं राजपुत्रं वभिधानेन वा वर्धयत्॥ ब्रा
ह्मणीतनयाश्चैव साराजतनयस्तथा॥ ब्राह्मणैः कृतसंस्कारैर्वर्धयत् सुपूजितो॥ कृतोपनयनौ का
ले बालको नियमस्थितो॥ भिक्षार्थं वेरुस्तत्र माता सह दिने दिने॥ ताभ्यां कदाचिद्बालाभ्यां सा वि
प्रवर्तिता सह॥ भिक्षुं च रंती देवेन प्रविष्टा देवतालयां॥ तत्र वृद्धेः समाकीर्णं मुनिभिर्देवतालये॥ तौ
दृष्ट्वा बालको धीमांश्चाण्डाल्यो मुनिरब्रवीत्॥ अहो देववलंबि त्रमहो कर्मदुरत्ययं॥ स्वबालो न्य
जननीं श्रितो भैक्षेण जीवति॥ इमामेव हि जवधं प्राप्य मातरमुत्तमां॥ सहैव हि नृपुत्रेणादिजभा
वं समाश्रितः॥ इति श्रुत्वा मुनेर्वाकं शाण्डिल्यस्य दिजांगना॥ सा प्रणम्य स भामध्यपर्यष्टं तवि
स्पया॥ ब्रह्मन्नेषोर्भको नीतो मया भिक्षोर्नरा गृहं॥ अविज्ञानकुलोयापि पुत्रवत्पारिपोष्यते॥

३५
 २९
 कस्मिन्कुले प्रसूतो मंका माता जनको स्य कः॥ सर्वं विज्ञातु मिहामि भवतो ज्ञानवधुषः॥ इति
 दृष्टो मुनिः सोऽथ ज्ञानदृष्टिं ज्ञाश्रिया॥ आवर्यो तस्य बालस्य जन्म कर्मवयोर्विकं॥ विद्म
 राजपुत्रत्वं तत्पितुः समरं वृत्तिं॥ तस्मात्तुर्न क्रयहंसा कल्येन न्यवेदयत्॥ अथ सा विस्मिता
 नारी पुनः प्रपद्यतं मुनिं॥ सराज्ञा सकला न भोगान् हितायुद्धे कथं मृतः॥ दारिद्र्यमस्य बाल
 स्य कथं प्राप्तं महा मुने॥ दारिद्र्यं कथमुद्धय कथं राज्यं भवा स्याति॥ अस्यापि मम पुत्रस्य भिक्षा
 नेनैव जीवतः॥ दारिद्र्यं शमनो पायमुपदेष्टुं तमहं सि॥ शालिन्त्य उवाच॥ अमुष्य बालस्य
 पिता स विद्म महीपतिः॥ पूर्वजन्मनि पाल्यो शो व भूव नृप स त्तमः॥ सराज्ञा सर्वधर्मज्ञः
 पालय स कलां मही॥ प्रदोष समये सर्वं कदाचित् पश्य पुत्रता॥ तस्य पूजयतो भक्त्या देवनि
 भुवनेश्वर॥ आसीत् कलकलारावः सर्वत्र नगरे महान्॥ श्रुत्वा तमुक्तं शब्दं राजा तत्कृतिवा
 र्बनः॥ निययौ राजभवनान्नगरं शोभशं कथा॥ एतस्मिन्नेव समये तस्या माता ममावलः॥

२९
 २९

एहीतश्च सुसामंतो राजांतिकमुपागमत्॥ अमात्येन समानीतं शत्रुसामंतमुद्धतं॥ दृष्ट्वा क्रोधे
 न नृपतिः शिरश्चेदमकारयत्॥ स तथैव महीपालो विस्मयं शिवपूजनं॥ असमाप्ता त्मनि च म
 श्वकारनिशि भोजनं॥ तत्पुत्रोपितथा वक्रं प्रदोष समये शिवं॥ अनवधि त्वा मूढात्मा भुक्ता सु
 द्वापडर्मदः॥ तस्मात्तरे स नृपतिर्विद्मं क्षितिपो भवत्॥ शिवावर्तनांतरो ये रापरैर्भोगांतरे हत
 :॥ तत्पुत्रो यः पूर्वभवे सोस्मिन् जन्मनि तत्पुत्रः॥ भूत्वा दारिद्र्यमापन्नः शिवपूजायाति क्रमात्॥
 अस्या माता पूर्वभवे स पत्नी ह्यमना हतत्॥ तेन पापेन मरुता ग्रहेणास्मिन् भवे हता॥ स चाप्र
 दृष्टिरेतेषां भवत्ये स मुदा हता॥ अनवधिते शिवमर्त्याः प्राप्नुवंति दारिद्र्यातां॥ सत्यं वीरमि तव तो
 कहितं ब्रवीमि सारं ब्रवी सुपनिषद्दुष्टं ब्रवीमि॥ संसारमुत्तरा मसारं मवाप्य जंतोः सारे य
 मीश्वर पद्मं बह हस्यसे वा॥ ये तावयंति गिरिशं समये प्रदोषे ये नावितं शिवमपि प्रणमंति
 वान्ये॥ एतत्कथं श्रुतिपुटे न पिबंति मूढा लो जन्म न मसु भवंति नरा दारिद्र्याः॥ ये व प्रदोष

ब्रह्मा समये परमेश्वरस्य कुर्वन् न न्यमनसोऽपि सरोजपूजां॥ नित्यं प्रवृद्ध धनधान्यकलत्रपुत्र
 सोभाग्यसंपदधिकोत्तरे देवलोके॥ कैलाशशैलभुवने त्रिजगज्जनित्री गौरी निवेश्य कन
 कावितरत्रयीं॥ नृत्यविधातुमभिवाञ्छति शूलपाशो देवाः प्रहोषसमये नु भजति सर्वे॥
 वादेवी धृतवल्कीयातमखीवेणं हृदयकजस्तालोन्निद्रकरोरुता भगवती गेयप्रयोगां
 विता॥ विष्णुः सांद्रमृदंगलंबनपुरु देवाः समंतास्थिताः सेवते तमनु प्रहोषसमये देवं
 ज्ञानीपतिं॥ गंधर्वयक्षपुत्रगोरगसिंहसाध्याविद्याधरामरवरासरसांगणाश्च॥ येनोत्रिलो
 कविलयाः सहभूतवर्गाः प्राप्ते प्रहोषसमये रूपाश्वसंस्थाः॥ भक्तः प्रहोषे निवस्य कस्य
 पूज्यो धनान्यो हरिपूजयाः॥ तस्मिन्महेशो विधिनेत्यमान सर्वे प्रसीदंति सुराधिनाथाः॥
 सद्यते तनयः पूर्वजन्तानि ब्राह्मणोत्तमः॥ प्रतिग्रहे वयोनि न्येन दानाद्यैः सुकर्मभिः॥ अतो
 हारिश्चामपन्नः पुत्रस्तोदिनभाविनि॥ तद्योमपरिहाराय शरणं यातुं शंकर॥ इति श्री

शुक्लः

२९

विरूपाक्षजयनित्यनिरंजन॥ जयानाथरूपासिंधोजयभक्तार्तिभंजन॥ जयस्तारसंसारसागरो
 त्ररणप्रभो॥ प्रसीद मे महादेव संसारतस्य विद्यतः॥ सर्वपापक्षयं कृत्वा रक्ष मां परमेश्वर॥ म
 हाहारिद्रुमनस्य महापापहतस्य वा॥ महाशोकनिविहस्य महारोगानुरस्य वा॥ मरणाभारपरी
 तस्य दसमानस्य कर्मभिः॥ ग्रहेः प्रपीडमानस्य प्रसीद मम शंकर॥ हारिश्चः जायते देवपूजाने
 गिरिजापतिं॥ अथाद्योवापिराजोवाप्रार्थये देवमीश्वरं॥ दीर्घमायुः सारोग्यं कोशवृद्धिर्वलोन्नतिः॥
 ममास्तु नित्यमानंदः प्रसादात्तु वशं कर॥ शत्रवः संशयं यातुं प्रसीदंतु मम प्रजाः॥ नश्यंतु हृदयवोरा
 दुःखनाः संतु निरापदः॥ दुर्मिक्षमारी सतापाः शमे यातुं महीतुने॥ सर्वशस्य सद्यश्चिच्छ्रभूया सुखम
 यादिशः॥ स्वभाराश्रये देवं प्रहोषे गिरिजापतिं॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिर्भुजयेत्
 ॥ सर्वपापक्षयकरी सर्वहारिश्चामाजिनी॥ विपुस्त्री उवाचा॥ अहमद्य कृताथोस्मि तव दर्शनमात्रतः॥
 एतौ कुमारौ भगवत्त्वा मे वशरागतौ॥ सद्यते तनयो ब्रह्मं विब्रत इतीरितः॥ सद्यराजसुतो नाम्ना

ब्रह्म
३४

धर्मउत्तमः कृतो मया ॥ स तावद्वं भगवन् भवत्परं किं कुरा ॥ समुद्रास्मान् पतितान् घोरे दारिद्र्या
गरे ॥ इति प्रपन्नां शरणं दिङ्गनामा भ्यास्पदं कीरं मृतोपमानैः ॥ उपादिदेशं धनयोः कुमारयोर्मुनिः
शिवाराधनमंत्रविद्या ॥ अथोपादिष्टो मुनिना कुमारो ब्राह्मणो वसा ॥ तं प्रणम्य समासं जग्मुस्तं शि
वमं दिसत् ॥ ततः प्रभृति तौ बालौ मुनिवयोपदेशतः ॥ प्रदोषे पावतीशस्य पूजां च कृतुं रजसा ॥ स
वंपूजयतो देवं दिशं ज कुमारयोः ॥ सुखे नैव यतीयाय तयोर्मासं च नृपयं ॥ कदा विज्ञापुनेन विधि
नादिजनं दनः ॥ स्त्रातुं गतो नदीतीरे च बालकद्वयं लीलया ॥ तत्र किं रनिर्घातनिर्भनैव प्रकुट्टिम ॥
निधानं कलशं स्थूलं प्रसारं तदृशं ह ॥ तं दृष्ट्वा सहसा गत्य हर्षं कौतुकं विह्वलः ॥ देवोपपन्नं मन्त्रा
नो गृहीत्वा शिरसा दधौ ॥ स संभ्रमं समाधाय निधानं कलशं महत् ॥ निधानं भुवनस्यांतर्मातरं सम
भाषत ॥ मातर्मातरि दंपत्यप्रसादं गिरिजापते ॥ निधानं कुंभरूपेण दर्शितं कुरुणात्मना ॥ अथ
सा विस्मिता सा धीमता ह्यनृपात्मज ॥ स्वपुत्रं प्रति तं प्राह मानसं तीक्ष्णालयं ॥ श्रुत्वा तमेव वः

उरुः
३४

त्रौ निधानं कलशं तिमे समं दिभ्यः गृहीतां मम शासनं गौरवं ॥ इति मानुर्वचः ॥ अन्तानुतोषहि
जनं दनः ॥ प्रत्याहराजपुत्रसो विभ्रः शंकरावने ॥ मातस्तव सुतस्यैव सुहृतेन समागतं ॥ नाहं
गृहीतुमिच्छामि विभ्रः कथं न संवयं ॥ आत्मनः सुकृतां ह्ययं स्वयमेव भुनक्तुः ॥ स सर्वभगवानी
शः कुर्यात्तिरुपां मयि ॥ सर्वमर्चयतोः शंभुं भूयोपि परमा मुदा ॥ सर्वसरोवतीयाय तस्मिन्ने
व गृहेतयोः ॥ तथैकद्वाराजस्तुः सह तेन दिजन्मना ॥ वसंतसमये प्राप्ते विजहार वनांतरे ॥
अथ दुरंगतो कापिवने दिजन्मना जौ गंधर्वकन्याः कीडंतीः शतशः स्त्रावणं श्रुतां ॥ ताः सर्वाश्वा
रुसर्वापो विहरंत्यो मनोहराः ॥ दृष्ट्वा दिजात्मजो दूरं दृष्ट्वा वनं पतं दनः ॥ इतः परं न गंतव्यं विहरं
त्यगतः स्त्रियः ॥ स्त्रीसंनिधानं वरुधात्मजं निविमलो ज्ञायाः ॥ स ताः कैतवकारिण्यो यनयो वने
महाः मोहयंत्यो जनं दृष्ट्वा वाचानुनयको विदुः ॥ अतः परित्यजेत् स्त्रीणां सन्निधिं सह भोगा
निजधर्मं रता विद्वान् ब्रह्मचारी विशेषतः ॥ अतो हं नोत्तरं तुं कीडास्थानं न गीह्यो ॥ इत्युक्त्वा

ब्रह्म
३५

द्विजपुत्रस्तु निवृत्तो दूरतः स्थितः॥ अथासौ राजपुत्रस्तु कौतुकाविष्टमानसः॥ तासां विहारप
दवीमेकसुवाभशो ययौ॥ तत्र गंधर्वकन्या। तौ मध्ये त्वेका वरांगता॥ दृष्ट्वा यां तं राजपुत्रं वित
या मासवेतसा॥ अहो को यमुसरांगो युवा सवर्ग सुंदरः॥ मत्तमा तं गगनो लावण्याम्
तवारिष्ठिः॥ लीला लोला विशाला शोभपुरस्मितपंशलः॥ मदनोपमरूपश्रीः सुकुरांग
लक्षणाः॥ इत्याश्चर्ययुता बाला दूरा दृष्ट्वा नृपात्मजः॥ सर्वाः सखीः समा लोच्य वनतवे
दमववीत्॥ इतो विदूर हे सख्यो वनमस्येकममुत॥ विविन्नवेषका शोकपुत्रा गवकुले
युते॥ तत्र गता दुतं सर्वं संधीयुः कुसुमोत्करः॥ अवयः पुनरायां तु तावन्निष्कामा हंति॥
इत्यादिष्टः सखीवर्गजगाम विपिनान्तरं॥ सापि गंधर्वजातस्यो न्यस्त दृष्टिर्नृपात्मजे॥
तौ समा लोच्य तच्च गीतवयो वनशालिनी॥ बाला स्वरूपं तं पश्योपरिभूततिलोत्तमा॥ रा
जपुत्रः समागम्य कौतुकोत्फुल्ललोचनः॥ अवाप देवयोगेन मदनस्य शरव्यथांगंधर्वन

गुरुः
३५

तैर्विक्रान्तिविनासा साराजो मातृपुत्रको॥ जीवंतौ वमृतप्रायो विलोकात्मन्यवितयता॥ एतौ मरुहिली
पुत्रो निरबाधागता विहा अश्रान्तरो गौ कंदं तौ निद्राभंगविधायिनौ॥ मर्तुं वा जीवितुं वापि न क्षमो पाप
भोगिनौ॥ अत्रोपायं करिष्यामि पापयोर्धुवं मेतयोः॥ इत्थं विनाशित्य सभूमिपालः सकुः सपत्नीषु
तदात्मजेषु॥ आहूय सूरतं निजशरपुत्रो नर्यापयामा सरथेन दूरं॥ तौ सूतेन परित्यक्तौ कुत्र विदि
जनेवने॥ अथापतुः परां पीडां भुंक्त्या भयविह्वलौ॥ सो द्रुहंती निजं बालं निपतती पदे पदे॥ निश्वा
संती निजं कर्म निहंती च किं ताभ्युश॥ क्वचित्कंठकमिन्नांगी मुक्तकेयी भयातुरा॥ क्वविद्या प्रसवे भ
ता क्वविद्या लैरनुदुता॥ भ्रत्यमाता पिशाचैश्च वेतालैर्ब्रह्मराक्षसेः॥ महागुल्मेषु धावंती भिन्नपासा
धुराश्मभिः॥ सैव शीरे महारणे भ्रमंती नृपगेहिनी॥ दैवात्प्रापवलि शार्ङ्गं गो बाजिनरसेवितं॥
गच्छंती नेव मार्गेण सुदूरमपि यत्नतः॥ दृष्ट्वा वैश्यनगरं बहुस्त्री नरशोभितं॥ तस्य गोप्ता म
वैश्यो नगरस्य महाधनः॥ आत्ते पत्रा करोताम राजराज इवापरः॥ तस्य वैश्यपतेः कानि रूहसरा

ब्रह्म
५१

चपांगनां॥ आयांती दूरतो दृष्टानुपातिकमुपाययौ॥ सादासीनपुत्रैः कांतां सपुत्रां च शपीदि
तां॥ स्वयं विदितवृत्तानां स्वातिने प्रत्यक्षयता॥ सुतां दृष्ट्वा विशां नाथो हजार्तां किं पुत्रकां
नीतारहसि सुवाक्कंतं दृष्ट्वा तमप्युदृत॥ तयानि वेदितां शेषदत्तांतः सवलिक्यति॥ अहो क
ष्टमिति ध्याता निशब्दासमुद्भूतः॥ तामंतिके स्वने हस्य सन्निवेश्यरहो गृहे॥ वासो नृपात
शयने मातृसाम्यमपूजयत्॥ तस्मिन् गृहे नृपवधनिबसंती सुरक्षिता॥ ब्रह्मयश्मादिरोगा
णां नृणां प्रत्यपघतो॥ ततो दिनेः कतिपयैः सवालौ ब्रह्मपीडितः॥ विलंबितमिष्यत्तो ममार
वविधेर्वशात्॥ मृते स्वतनये रात्री शोके नमस्तावता॥ मूर्छितान्यपतद्रमोगजभने ववक्षरा
देवात्संज्ञामवाप्याधवाद्या किं न पयोधरा॥ साक्षितापिवलिक्लीभिर्विलेतापमुदःखिता॥ हा
तातहा पुत्रतातहाममप्राणारधका॥ हाराजकुलपूले सोहाममानंदवर्द्धन॥ इत्यादिभिर्दिन
नरैर्वाक्यैः शोकविवर्द्धनैः॥ विलंपंती मृतापत्यां कोनुसां तपितुं क्षमः॥ एतस्मिन् समये तस्या
दुःखशोकविकिसिक्तः॥ नृपभः पूर्वमाख्यातः शिवयोगी समापयौ॥ स योगी वैश्यनाथेन स

गुरुः
५१

देहं भस्मनैव परमृशत्॥ तौ तदा भस्मना स्पृष्ट्वा प्राप्तादिव्यकले वरौ॥ देवानां सदृशं रूपं द
धतुः कांतिं भूषितौ॥ संप्राप्ते त्रिदिवेष्वर्चयत्सुखपुराणकर्मणो॥ तस्माच्छतयुगां प्राप साराज्ञी
सुरवसुत्तम॥ तौ पादयोर्निपातिता मृगभः प्रेमविरुत्ता॥ उस्थाप्याश्वासयामास दुःखैर्मुक्ता
मुवाच ह॥ अयि वत्से महा राज्ञि जीवत्वं शाश्वतीः समाध्याकृती वसिलोके स्मिन् तावत्प्राप्
स्यसे जरा॥ एव ते तनयः साधुभद्रापुरितनामतः॥ ख्यातिं यास्यति लोके पुनर्जरा नृपम
वाप्स्यति॥ अस्य वैश्यस्य भवने तावन्निष्ठधुविस्मिते॥ यावदेव कुमारस्ते प्राप्ताविशो भवि
ष्यति॥ मृतउवाच॥ इति तामृगभो योगी तं वराजकुमारकं॥ संजीव्य भस्मवीर्यं राययौ दे
शान्त्यथे सितान्॥ इति ब्रह्मोत्तरस्वरुभद्रापुराणात्मानं नाम दशमोऽध्यायः॥
मृतउवाच॥ पिंगलातामसावेश्यामया पूर्वमुदाहृता॥ शिवभक्तार्चनापुण्यात्तापू
र्वकलेवरं॥ चंद्रांगदंसाभूयः सीमंति नो मंजायत॥ रूपौ दयैः पुण्योपेता नानावैकी
स्य

ब्रह्म
५४

निर्मानिनी॥ भद्रापुरपितत्रैव राजपुत्रो वलिक्यते॥ वदधे सदते बभानोः भुवा विवम हत
पा॥ तस्यापि वैश्वनाथस्य कुमारो त्यक्तमः॥ सनात्ता सुनयः प्रोक्तो राजसूतोः स
स्याभवत्॥ तावुभौ परस्मिन् धौ राजवैश्वकुमारौ॥ विन्नीडतु रज्ज्वली गीरत्न मण्ड
नमलितौ॥ तस्मै राजकुमारस्य ब्राह्मणोः सवलिक्यति॥ संस्कारान् कारयामास स्व
पुत्रस्यापि विलसत्॥ काले कृतोपनयनौ गुरुभुञ्जतौ॥ वक्रतुः सर्वविद्यानां स
ग्रहं विनयान्वितौ॥ अथ राजकुमारस्य ग्राह्योऽज्ञातयते॥ सस्य मधुभो योगी तस्य वैश्व
समाययौ॥ साराज्ञी सकुमारश्च शिवयोगिनमागतौ॥ मुहुः मुहुः प्रणम्यो भो पूजयामास
तुमुदा॥ ताभ्यां संपूजितः सोऽथ योगी शोहृष्टमानसः॥ तं राजपुत्रमुद्दिश्य वभाषे करुणा
ईधीः॥ श्रीमभुवाव॥ कश्चित् कुशलं तात त्वन्मातुश्चाप्यनामय॥ कश्चित् सर्वविद्यानां स
काव्यैः प्रतिसंग्रहं॥ कश्चित् गुरुणां सततं भुञ्जतौ परमो भवान्॥ कश्चित् स्मरसि मां तात तव

गुरुः
५४

प्राणसखं गुरुं॥ एवं वदति योगी शोऽपराज्ञी धितया चिता॥ स्वपुत्रं तस्य पश्योर्निपात्यैव मभाषत॥ स
वपुत्रस्तव गुरो त्वमसि प्राणद॥ सखशिष्यत्वं याया स्या भवता करुणात्मना॥ इत्थं बंधुभिरु
त्सृष्टमनाथं परिपालय॥ अस्तु॥ तस्मात्तां मार्गमुपदिष्टुं त्वमर्हसि॥ इति प्रसादितो राह्या शिव
योगी महामतिः॥ तस्मै राजकुमाराय सन्मार्गमुपदिष्टवान्॥ श्रीमभुवाव॥ अतिश्रुतिपुराणेषु
प्रोक्तो धर्मः सनातनः॥ वरुणी भ्रमररूपेण तिष्ठेयः सर्वज्ञानैः॥ भजवत्ससतां मार्गं सदेव च
रितं चर॥ न देवाज्ञां विलोप्येथा माकाशीं देहलनं॥ गोदेव गुरुविशेषु भक्तिमान् भव सर्वदा॥
वराहलेमपि संप्राप्तं सदा सभावयान्तिथिं॥ सत्त्वं तज्जस सर्वत्र प्राप्तेऽपि प्राणसंकटे॥ गोब्राह्मणा
दिरक्षार्थं सत्यं वा वद क्वचित्॥ परस्वेषु परस्त्रीषु देवब्राह्मणवत्सु॥ न ह्यात्मजमहाबाहो
भिष्वपि वत्सु॥ सकथायां समाचारं सद्धतेऽपु सदा गमे॥ धर्मादिसंग्रहे नित्यं नृह्यो कुरु म
मते॥ त्वानेजपे वहो मे वस्थाथावेपि नृपते॥ गोदेवातिथि पूजा मुनिरालस्यो भवानघ॥ को

द्विषंभयंशाद्यं पेशु न्यमसराग्रहं॥ कौटिल्यं दंभमुद्देगं यत्नेन परिवर्जया॥ क्षात्रधर्मरतो नित्यं तथा
 सापरित्यज॥ शुक्रवैरं मृषालापं परित्यजं ववर्जया॥ मृगयायुतपानेषु स्त्रीपुत्रीविजितेषु॥ अ
 त्पासक्तिं वसकाशीसथा दुर्वचयेषु॥ मैत्री कुरु सुखाद्येषु दुःखितेषु दुःखी कुरु॥ पुण्यकृत्युव
 संतोषमोहासां कुबुद्धिषु॥ अत्याहारमति क्रोधमति निद्रामति श्रमं॥ अत्यालापमति क्रो
 डां सर्वं परित्यज॥ अतिविद्यामति श्रद्धामति पुण्यमति स्मृतिं॥ अत्युत्साहमति रव्यातिमति
 धैर्यं वसाधया॥ सकामो निजसारेषु सक्रोधो निजशत्रुषु॥ सलोभः पुण्यनिचये साध्यसूयो ह्यध
 र्मिषु॥ धूर्तं वरुणं शठं क्रूरं कितवंच पलं खरं॥ पतितं तासिकं जिह्वं दूरतः परित्यज॥ आत्मप्र
 शंसां माकाशीः परिज्ञाते नि॥ कुरु वपुत्रविज्ञेयुना त्यासक्तः सदा भवा॥ पत्न्याः पतिव्रताया
 याश्च जनन्याः श्वशुरस्य वा॥ स॥ श्ववचने विश्वासं कुरु सर्वदा॥ आत्मरक्षापरो नित्यं मम
 मन्त्रो दृढव्रतः॥ विश्वासं नैव कुर्वीथाः स्वभृत्येषु पिकुत्रादि॥ विश्वास्यमावधीः कंविदपि

गुरुः
 ५५

ता॥ यदेवार्थपदं हितात्तारतागर्तापुरा॥ तेन पापेन केनापि नृताडभगेति॥ यदाश्लिष्टा म
 दावेगात्तारेणाविधवापुरा॥ तेन पापेन मरुतावरुकुष्टव्रणान्निता॥ कामार्तायदियं त्वैरंभुडे
 रारमितापुरा॥ महासुकूपयकिमिभिः पीडिता तेन पाप्मना॥ यदेतया पूर्वभवे सुरापीता विमू
 ढया॥ महायश्मार्तिरुखलैः पीडिता तेन पाप्मना॥ सुव्रतानि नवीर्णानि नेष्टा पूर्तादिकं कृतं
 ॥ सर्वभोगविहीने यं दूयते तेन पाप्मना॥ अत्रैव सर्वमर्थेषु पापविहानि कृत्वा शः॥ लक्षते मुनि
 शास्त्रं सविवेकैर्महात्माभिः॥ अत्र ये वरुणो गार्तये पुत्रधनवर्जिताः॥ ये वडलक्षणाः क्लिष्टाया च
 न काविगर्हयः॥ वासो नृपानशयनभूषणाभ्यं न नादिभिः॥ हीना विरूपात्रिविधा विकलोगाः कु
 भोजनाः॥ ये दुर्भगानिदिताश्च ये वा न्ये परसेवकाः॥ एते पूर्वभवे सर्वसुमहत्यापकारिणाः॥ स

25

20

15

10

5

0

दृष्ट

विविश्यते नैलोक्यनस्थितिं॥ बुधोन कुरुते पापं यदि कुर्यात्सुखाभाहा॥ देहो यं मानुषो जं
 तो बह्वर्कमेकभाजनं॥ सदा सत्कर्मसेवेतुः कर्मसततं त्यजेत्॥ पुराणं सुखार्थं कुर्यात्तुः स्वार्थं
 पापमावरेत्॥ दयारेकतरे लोके गृहीतकुशलोजनः॥ इमं मानुषमाश्रित्य देहं परमदुर्लभं
 यथात्महितवान् कश्चिदेवमेकं समाश्रयेत्॥ अथ पापानि सर्वाणि कुर्वन् न पितृद्वन्द्वः॥ शिव
 मेकमतिर्ध्यायेत्समन्तरात् पातकं॥ मृता पूर्वभवे जैषा यदा प्राप्ता यमात्यये॥ तदा वितर्कः सुम
 हानासीद्यमसभासहं॥ यद्यपि ब्राह्मणी खेपासक्तुलावारद्विता॥ अतोत्साभिरिहानीतानरकं
 यातुवानवा॥ अनया साधितोवात्ये पुराणलेशोऽस्ति वानवा॥ तथापि सुविमृश्यैवं धार्योदयोऽत्र नान्य
 था॥ बह्वर्कमसहत्वे पुनरुपविपाकतः॥ नृणां ब्रह्मकुले जन्म कथमेवाप्रपद्यते॥ अत्रैव जन्म
 मेहोदुरत्ययं॥ अथापि नरके वासं प्रायश्चित्तेनैव महति॥ किंतु गोवतकं हत्वा विमृश्यते

जीगत्य दृष्ट्वा देवेशं लेभिरेकतकृत्यतां॥ तथा हनय्यां शिष्याः शिष्यश्च तथा परे॥
 राजयश्च राजे कसनकाशाः सुरवयः॥ स्नात्वा तीर्थेषु सर्वेषु समास्य महाबले॥ लब्ध्वा वज्र
 त्मसा फलं प्रयाताः सर्वतोदिशः॥ अमुना घनरेखे राजनकेतयिषुणा॥ तिस्रिंशो हं संप्रा
 प्तो गोकर्णं द्विवसंदिशं॥ प्रयागमवाकिसंयंग दृष्ट्वा श्रयं महं पथि॥ महानंदेन मनसा कृता
 र्थस्मिन् महासते॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखण्डे गोकर्णमहिमवर्णनं नाम द्वितीयो
 ध्यायः॥ ॥ राजो गवः॥ किं दृष्टं भवता ब्रह्मना श्रयं पथिकुत्रवा॥ तन्मना ख्याहियेतां कृतक
 त्वमाप्नुयाम्॥ गौतम उवाच॥ गोकर्णं हि ह्यगच्छन्कापि देशे विशोपते॥ जाते मध्याह्नसम
 यान् विमले सरः॥ तत्रोपस्थसलिलं विनीय वपथश्चमं॥ सुस्निग्धशीतलघ्वयं न्यग्रीध
 यं॥ अथाविहरे वण्डां लोचनं धां कृताकृति॥ भुवामुखी निराहारां बहुरोगनिघी

centimeter

5

10

15

20

25

30

35

40

पृथगापरीतांगीनुयक्तिमिकुलाकुलो॥पूयशोशितसंसक्तभरत्पदलसक्तदि॥महाय
 लस्यनकंठसंरोधविरुलो॥विनष्टदंतामयकंविनुंठंतीमुहुर्मुहुः॥मलार्ककिरणास्पृष्टा
 खरोष्ठरजसिनुतो॥विष्णुपूयदिग्भांगीमसृत्तंभडरासदा॥कफरोगवहुआसश्चयनाडीवहुय
 था॥विभक्तकेशावयवानपश्यन्मरणांमुत्वी॥तादृग्यथावतीवीक्ष्यरूपयाहंपरिसुतः॥प्रतीक्ष
 मरणांतस्याःक्षरांतनैवसंस्थितः॥अथानरिषेपदवीसिंचंतमिवरश्मिभिः॥दिव्यविमानमानो
 तमजाक्षशिवकिंकरीः॥तस्मिन्नुर्वीनुवहीनांतजसामिवपंजरान्॥विमानैस्सूर्यसंकाशानपश्य
 शिवकिंकरीन्॥तेवैत्रिशूलखड्गगण्डकबर्जासिपाशायः॥वदार्धभूषणाःसोडचंडकुंदोरुवर्च
 मः॥किरीटकुण्डलध्वजमहारुवल्लयोज्वलाः॥शिवानुगामयादृशश्चत्वारःशुभलक्षणाः॥ता
 नोकाविमानस्यामुविस्मितः॥उपसृतांतिकेवेगादपृच्छंगगनेस्थितान्॥नमोनमो

खड्गध्वजानांविभक्तकेशावयवानपश्यन्मरणांतनैवसंस्थितः॥अथानरिषेपदवीसिंचंतमिवरश्मिभिः॥दिव्यविमानमानो
 तमजाक्षशिवकिंकरीः॥तस्मिन्नुर्वीनुवहीनांतजसामिवपंजरान्॥विमानैस्सूर्यसंकाशानपश्य
 शिवकिंकरीन्॥तेवैत्रिशूलखड्गगण्डकबर्जासिपाशायः॥वदार्धभूषणाःसोडचंडकुंदोरुवर्च
 मः॥किरीटकुण्डलध्वजमहारुवल्लयोज्वलाः॥शिवानुगामयादृशश्चत्वारःशुभलक्षणाः॥ता
 नोकाविमानस्यामुविस्मितः॥उपसृतांतिकेवेगादपृच्छंगगनेस्थितान्॥नमोनमो

व३

जगु

ब्रह्म
६१

गकुलेयथा॥अथ सर्वसुसंरक्षाः शूराः प्रोद्यतकार्मुकाः॥अभिसत्सुलमेवैकं वसूपावलशालिनः।
तेषामापततामरेखं सुयम्यदुहं॥अभुद्ययौ महावीरो दृश्यन्निव पौरुषं॥करालोतकजि
ह्वाभंतस्परवक्तुं महोज्वलं॥दृष्टुं सहसाममृश्वमूपास्तमभावतः॥ये ये पश्यन्ति तं खड्गं प्रस्फुरत्तर
णांगणो॥ते सर्वनिधनं जगुर्वहं प्राप्येव कीदृकाः॥अथासौ सर्वसैन्यानां विनाशाय महाभुजः॥शंखं द
धौ महारावं पूरयन्निव मेदिनीं रोदसी॥तेन शंखनिनादेन विघाते नेवभूयसा॥आतमात्रेणारिप
वो मूर्च्छितामपतन्मुषि॥ये श्वपुच्छे रथे ये वयं वदन्ति सुसंस्थिताः॥ते विसंज्ञाः क्षणान्ते तुः शंखनाद
हतौ जसः॥तान् भूमौ पतितां सर्वान् नष्टं सन्तान् निरासुधान्॥धिगणाय मृतप्रायान्नावधीदमशा
स्त्रविद्॥आत्मनः पितरं वद्धं मोचयित्वा रणाजिरे॥तत्पत्नीः शत्रुवशगाः सर्वाः सद्यो॥यमोचयत्॥प
त्नीश्च मन्त्रिमुख्यानां तथा न्येवां पुरोक्तसां॥स्त्रियो बालाश्च कन्याश्च गोधनादीन् यत्ने कशः॥मोचयि
त्वारिपुभयात्समाश्वासयत्कुलानां॥अथान्येनैव पुवरं लोषां जग्राह योषितः॥मरुन्मनोजवान

गुरुः
६१

त्रामात्यसहितः प्रहर्षमनुलंययौ॥तस्मान्निश्वायां बुष्टया मृषभो यो गिनां वरः॥वंडांगदं समागत्य सीमं
तिन्याः पतिनृपं॥भद्रायुधः समुत्पन्नितस्य कर्मापमानुवं॥आवेद्य रहसि प्रेम्णा तत्सुतां कीर्तिमालि
नीं॥भद्रायुधे प्रयत्ने निप्रार्थयित्वा सनेषधं॥अथ भो निर्जगामाथ देशकालार्थं तत्त्वित्॥अथ वंडांग
दो राजा मुहूर्तमंगलोचिते॥भद्रायुधं समाहूय प्रायश्चित् कीर्तिमालिनीं॥कृतोद्धारः सराजेंद्रकुमारः सह
भार्यया॥हे मास नस्यः शुभुभेरो हिरण्ये वानिशाकरः॥वज्रबाहुं तत्पितरं समाहूय सनेषधः॥पुरं प्रवेश्य
सामात्यः प्रत्युत्तम्याभ्य पूजयत्॥तत्रापश्यत्कृतोद्धारं भद्रायुधमर्दिदम्॥पादयोः पतिनं प्रेम्णा हृष्टा तं परि
वृत्तजे॥स्वभमे प्रारुहो वीरस्वशत्रुनिवर्हणः॥अथाप्यज्ञातवं शौचं मयानंतं पराक्रमः॥स्वभते नृपजा
माता वं डांगद महाबलः॥अस्य वंशमभ्युत्थितं भोतमिदमिति तत्त्वतः॥इत्थं दृष्ट्वा रत्नराजेन प्रार्थितो निष
धाधिपः॥विविक्तोऽप्यसंगम्य प्रहसन्निदमब्रवीत्॥स्वभते तनयोरानंदं देशवेरोगपीडितः॥त्वया वने परि
त्यक्तः सह माज्जाह्वानं यत्॥परिभ्रमंती विपिने सानारी॥शिशुना सह॥देवाद्ये श्य गृहं याप्ता तेन वैश्ये नरसि

ब्रह्म
६३

ता॥ अथासौ बहुरोगार्तो मृतस्तबकुमारकः॥ केनापि योगिराजेन मृतः संजीवितः पुनः॥ अथ भारव्यस्य
तस्यैव प्रभावाद्दिव्ययोगिनः॥ रूपं च देवसदृशं प्राप्नो मातृकुमारकौ॥ तेन ह तेन रक्तेन शरीरेनारिविद्या
निना॥ त्रिगायसमरे शत्रूंश्चिववर्माभिरक्षितः॥ द्विषद्सहस्रनागानां बलमेको विभर्त्यसौ॥ सर्वविद्या
सुनिष्ठातो समजामातृतां गतः॥ अतस्तत्समादाय मातरं वास्य सुव्रता॥ गच्छत्तनगरीराज नृप्राप्य
सिन्धेयडत्तमं॥ इति वंशंगदः सर्वमाख्यायां तद्दृष्ट्वा॥ तस्याग्रपत्नी माहूय दृष्ट्वा मासभूषितां
इत्यादि सर्वमाकर्ण्य दृष्ट्वा च समहीपतिः॥ त्रीडितो नितरां मोघ्यात्स्वरुतं कर्म गर्हयत्॥ प्राप्तश्च पर
मातं हं तयोर्दर्शनकौतुकात्॥ पुलकावित सर्वांगस्तावभौपरिषत्सजे॥ एवं निषधराजेन पूजितश्चाभि
नंदितः॥ संभोजयित्वा तं सत्यं क्लृप्तं सहस्रमंत्रिभिः॥ तांस्तनो यमहिंसां पुत्रं तामपि सुघो॥ आदाय
सपरीवारो बभूव हः पुरीययो॥ स संभ्रमेण महता भडायुः पितृमंदिरं॥ संप्राप्य परमा नंदं वक्रैः सर्व
पुरोकसा॥ कालेनादिव माहूयैव तस्मिन् प्राप्नो वनः॥ भडायुः पृथिवी सर्वांश्चासाहुतदर्शनः॥ मा

मा

गुरुः
६३

गृध्रेण देमरथं मोचयामास वंधनात्॥ संधाय सैश्री परमां ब्रह्मणीं वसन्निधौ॥ इत्यंत्रिलोकमहितां शिव
योगिपूजा कृत्वा पुरातन भवेपि सराजसूनुः॥ निस्तीर्य दुःसह विपद्गणमात्राज्यं श्वेदंगदस्य तेन योस
हसाधिरेमे॥ इति श्रीस्कंदपुराणे ब्रह्मोत्तरखण्डे भडायुर्विवाहकथने त्रयोदशोऽध्यायः॥ ॥ सू
क्तं वाच॥ प्राप्तसिंहासनो वीरे भडायुः समहीपतिः॥ प्रविष्टैश्च नरैश्च कदाचिद्विषया सह॥ तस्मिन्
विकसिताशोकप्रसूननवपञ्चवे॥ प्रोक्तं च मल्लिकाखण्डकूजद्रुमसंकुले॥ नवकेशरसौरभ्यवद्
रागिजनोत्सवे॥ सद्यः कोरकिताशोकतमालगहनांतरं॥ प्रसूनप्रकराननुमाधवीनवमण्डपे॥ प्रवालकु
सुमोद्योतचूनाखाभिरंजिते॥ पुन्नागवनविधौ तपुंस्को किल विराविति॥ वसन्तसमये रम्ये विजहारस्त्रिया
सह॥ अथाविहरे कंदं तोधा वंतो द्विजदंपती॥ अनीयमानौ व्यापेरादृष्टं नृपसत्तमः॥ पाहि पाहि महाराज
हानाथ कुरुणा निधे॥ स्रग्भयातिशयं लो जगु कामो महाबलः॥ स्रग्पर्वतसंकाशः सर्वप्राणिभयंकरः
॥ यावन्नखाद्यते प्राप्य तावन्नौरक्ष भूपते॥ इत्यमाक्रुदिनं क्रत्वा सराजाधुरादृष्टे॥ तावत्संगम्य शईला

ब्रह्म
६४

मधेजग्राहतां वधूं॥ हानाथ नाथ हाकांत हा शोभा जगत्पते॥ इति रोह्यमाता तां यावज्जग्राहभीषणाः॥ ता
वत्तराजानि शिते भवेत्वा पुमताडयत्॥ नवतेर्विषये किं विद्मिरी नु इव वृष्टिभिः॥ सशाईलो महासत्तो
राजोत्रैरुत व्यथः॥ वलादाकृष्णतां नारी मपाक्रममत्तत्वरः॥ व्याघ्रेणापहृतां पत्नी वीक्ष्य विप्रोत्तिडुः
खितः॥ हरोदहा प्रियेवाले हाकांते हापातेव्रते॥ एकं मामिह संतप्य कथं लोकांतरं गता॥ प्राणोभ्योपि
प्रियां यत्का कथं जीवितुमुत्सहे॥ राजनृकते महास्त्राणि कथं भ्रातृ महाधनुः॥ कते वा दृशसा हस्त
महा नागातिगं वलं॥ किं ते शस्त्रे न रक्ते न किं ते मंत्रास्त्र विषया॥ किं सत्त्वेन प्रतापेन किं प्रभावेन भूय
सा॥ नत्सर्वं विफलं जातं यद्वा न्यत्तु यिनिष्ठति॥ यत्त्वं वनौक संजं तु निवारयितुमक्षमः॥ क्षत्रस्यायेप
रोधर्मः क्षताद्यत्परिरक्षणां॥ तस्मात्कुलोदिते धर्मे नष्टे स्मिन् जीविते न किं॥ आर्तानां शरणां तानां त्राणां
कुर्वन्ति पार्श्ववाः॥ प्राणैरर्थे धर्मज्ञास्तद्दिहीता नृतोपमाः॥ धर्मेनां दानहीनानां जीवितं मरणोपमं
आर्तत्राणां विहीनानां गार्हस्थ्यं न किं यत्फलं॥ वरं किं वा शनैराज्ञा वरमग्नौ प्रवेशनं॥ अनाथानां प्रपन्ना

गुरुः
६४

वापरिस्थं शिपिकं ठमीशं प्रोद्धृतमग्नेन पतिर्दृशः॥ अथां वरा पुनं पेतुर्दिव्याः कुसुमवृष्टयः॥ प्रणोदु
र्देवर्षीणि देवाश्च न नृजगुः॥ तमाजगुनी रदाद्याः सनकाद्याः सुरर्षयः॥ इन्द्रादयश्च लोकेशास्तथा
ब्रह्मर्षयो मराः॥ तेषां मध्ये समासीतो महादेवः सहो मया॥ ववर्ष करुणासारं भक्तिं नृपमहीपते॥ तद्
शतानं द्रविजं भिताशयः प्रवृद्धवायां तु परिसुताक्षः॥ प्रहृष्टो मागलग्नसक्षरं तुष्टावगीभिर्मुकु
लीकृतांजलिः॥ राजोवावा॥ नतोऽस्य हृद्देवमनादिमवयं प्रधानमव्यक्तगुणं महोत्तमं॥ अकारणं का
रणाकारणं परं शिवं विद्वानं दधत् प्रकाशं॥ त्वं विश्वसाक्षी जगतोऽस्य कर्तानिगूढधामाहृदिसंनिविष्टः
॥ अतो विविचंति धिया विपश्चि तो यो गैरनेकैः कृतविजरोक्षैः॥ सकामता भावयतां त्वमेको नानाधि
यां यत्त्वमनेकरूपः॥ अतीन्द्रियं शब्दरूपात्तविभ्रमं मनः पथात्संख्यते पदं ते॥ तं ताडय पवसो धिय
श्च पेततो हं परमात्सरूपं॥ गुणैः कनिष्ठाः प्रकृतौ विलीनाः कथं पुनः स्तोतुमलं गिरो मे॥ तथापि भ
क्ताश्रयतामुपेयुषस्तवापि पमं प्रणतानि भज्जन॥ सुघोरसंसारद्वान्निपीडितो भजामि नित्यं भव

ब्रह्मो भीतिशान्तये॥ नमस्ते देवदेवाय महादेवाय शंभवे॥ नमस्त्रिभूर्तभेदाय सर्गस्थित्यंतकारिणे॥ नमो विश्वादि
 रूपाय विश्वप्रणय साक्षिणे॥ नमः सम्राजसत्वाय बोधानंदनाय वा॥ सर्वक्षेत्रनिवासाय क्षेत्राभिन्नात्मश
 क्तये॥ असक्ताय नमस्तुभ्यं सक्ताभासाय भूयसे॥ निराभासाय निःशाय सत्यज्ञानोत्तरात्मने॥ विभुदाय
 विहाराय विमुक्ताशेषकर्मणे॥ नमो वेदांतवेद्याय वेदमूलनिवासिने॥ नमो विविक्तवेद्याय निवृत्तपुराण
 त्तये॥ नमः कल्पागावीर्याय कल्पाग्राफलाय विने॥ नमो नंताय महतेशांताय शिवरूपिणे॥ अघोराय सु
 घोराय घोराघोराय विहारिणे॥ भर्गाय भवबीजानां भंजनाय गरीयसे॥ नमो विधुसमायाय विशदामयणा
 यते॥ पाहि मां जगतां नाथ पाहि शंकरशाश्वत॥ पाहि रुद्रविरूपाक्ष पाहि सृजयावय॥ शंभो शशंक
 कृतशेखरशान्तमूर्ते तौसीसा गोपति निवेशरुताशनेत्र॥ गंगाधरा गजविहारण पुरण कीर्ते भूनेश
 भूधर निवास सदानमस्ते॥ स्तुत उवाच॥ एवं कृतः स भगवान्नाज्ञा देवो महेश्वरः॥ प्रसन्नः सह पार्वत्या
 प्रसुवाव दृष्टातिभिः॥ ईश्वर उवाच॥ राजे तौ परितुष्टौ स्मिभक्ता पुरण कृतं नवा॥ अनन्यवेता योनि

उरुः
 ६६

दाम्भृतिमाययो यथा विंतामणिं स्पृष्ट्वा लोहः कोचनतां ब्रजेत् यथा जंबूनदीमाप्यमृत्तिकास्वर्गतां ब्रजे
 त् यथा मानसमभ्येत्य वायसो हंसतां ब्रजेत् यथा मृतं सकृन्पीत्वा नरो देवत्वमाप्नुयात् तथैवाहिमहा
 त्मानो दर्शनस्पर्शनादिभिः सद्यः पुनंत्यघोपेता सत्संगो दुर्लभो यतः यः पूर्वधुमिपासातो घोरात्मा
 विपिनेवरः स सद्यस्तुतिमायातः पूर्वनेद्येव भूवह तन्नात्र लग्नसितभस्मकरा नुविद्धः सद्यो विधुन
 घनपापकल्मसमत्स्यभावः संप्राप्तपूर्वभवसंस्मृतिरूपकाय सत्प्रादुर्भूतयुगले पतिनो वभाषे प्रसी
 दभवतज्ञानां मानं दामृतगारिधे क्राहं पापमतिघोरः सर्वप्राणिभयंकरः कृते महा उभावस्पदर्शनं
 करुणान्मनः उद्धरोद्धरमांघोरे पतितंडुः खसागरे तव सन्निधिमात्रेण महानंदो भिवर्द्धते वामदेव
 उवाच कत्वं वनेवरो घोरो राक्षसोत्रकिं सास्थितः कथमेतां महाघोरां कष्टांगतिमवाप्नुवान् राक्षस उवा
 च पार्थिवो ह मितः पूर्वं पंचविंशतिके भवे गोप्ताय वनराष्ट्रस्य दुर्जयो नाम वीर्यवान् सो हं दुरात्मा पा
 पीयास्वेदवारीमहोक्तः दृष्ट्वा रीडराचारः प्रजाप्नोति चराः खलः पुवाकुरु कलत्रोपि कामासको

ब्रह्म
६८

जितेन्द्रियः इमां पापीयसी वेष्टा पुनरेको गतोऽस्म्यहं प्रत्यहं नूतनां शीनामन्मांभोक्तुमनाः सदा आहूता सर्व
देशेभ्यो नार्यो भृत्यैर्महाज्ञया भुक्ता भुक्ता परित्यक्ता एकामेको दिने दिने अंतर्दृष्टे सुखे सुखाप्यपुनरन्याः स्त्रि
योहताः सर्वस्वराष्ट्रात्पराष्ट्रान्देशाकरयामपुरत्रजेषु आहूतानार्यो रमिता दिने दिने भुक्ता पुनः कापि
न भुज्यते मया तथा नैश्वन भुज्यते मया भुक्ता श्रव्याः स्त्रियः अंतर्दृष्टे च निहिताः श्रोत्रं ते च दिवानिशां ब्रह्मवि
हर्षे त्रभूडाणां यदनायोहता मया मम राज्ञो स्थिता विप्राः सहस्रैः प्रदुःखुः सभर्तृकाश्च कन्याश्च विधवा
श्च रजस्वलाः आहूतानार्यो रमिता मया कामहतात्मना त्रिशते द्विज नारीणां राज्ञीणां चतुःशतं षडश
तं वैश्य नारीणां सहस्रं भूडयो वितां शतं चण्डाल नारीणां पुलिंदीनां सहस्रकं शैब्यीणां पंचशतं रजकी
नां चतुःशतं असंख्यं वारमुखातां मया भुक्तं उरात्मना तथापि मयि कामस्य ननु त्रिः समनायत एवं दुर्वि
यासक्तं मन्त्रेणानरं सदा यो वनेपि महारोगा विविधैर्यस्मकादयः रोगादि नो न पत्यश्च शत्रुभिश्चातिपीडितः
तस्मात्को मातृत्वैश्च भृत्यैश्च मृतो हं स्वेन कर्मणा आयुर्वि नश्यत्ययशो विवर्द्धते भाग्यं क्षयं यात्यभियाति दुर्गतिं

गुरुः
६८

स्वर्गाच्च वंते पितरः सुरात्मना धर्मव्यपेतस्य नरस्य निश्चितं अथाहं किं करैर्यामौ नीतो वैवस्वतालये ततो हं न
रके घोरे रेतःकुले निपातितः तत्राहं नरके घोरे वर्चाणामयुतत्रयं रेतःपिवन्मोक्षमानो गवसु नयमकिं करै
ः ततः पापावशेष्टेण पिशाचो निर्जने वने सरुस्त्रिशिरः संजातो नित्यं भुज्जसमाकुलः पेशावी गतिमाश्रित्य
नीतो दिव्यं शरच्छतं द्वितीये हं भवे जातो व्याघ्रः प्राणिभयंकरः तृतीये जगरो घोराश्चतुर्थे हं भवे हृकः पंच
मे विद्वराहश्च षष्ठे हं हृकलासकः सप्तमे सारमेयो हं भृगालश्चाष्टमे भवे नवमे गवयो भीमो मृगो हं दशमे
भवे एकादशे मर्कटश्च द्वादशे हं दशमे भवे त्रयोदशे हं नकुलो वायसश्चतुर्दशे अक्षभक्षः पंचदशे घो
डशे वनकुक्कुटः गर्दभो हं सप्तदशे मारजारो द्वादशे भवे एकोनविंशे कच्छकः द्वाविंशति मे भवे एकविं
शे भवे मर्माद्या विंशे मूषको भवे उलूको हं त्रयोविंशे वतुर्विंशे वनद्विपः पंचविंशे भवे वास्मिं जातो हं ब्रह्म
राक्षसः षष्ठरीतो निराहारो वसाम्यत्र मे हावने इहानीमा गते दृष्ट्वा भवतं जग्धुमुत्सुकः त्वदेहस्य शमात्रेण
जातपूर्व भवमृतिः गतजन्म सहस्राणि स्मराम्यश्वत्थं हंतिके निवेदय्य परीजातः प्रसर्वं हृदयं च मे इदं शो

ब्रह्मो यं प्रभावतो कथं लब्धो महामते तपसा वापि तीव्रेणा किमु तीर्थनिवेवणात् योगेन देवशक्ता वामं जैर्वा नंत
 शक्तिभिः तत्ततो ब्रह्मिण्येवं त्वा महं शरणं गतः वामदेव उवाच एवमत्रात्र लग्नस्य प्रभावो भस्मनो महा
 न यत्संपर्कात्तमो हृत्ते लवेयं मतिरुज्जमा को वेद भस्मसामर्थ्यं महादेवा हते परः दुर्विभाव्यं यथा शंभोर्म
 हास्यं भस्मनस्तथा पुरा भवादृशः कश्चिद्वा स्रगो धर्मवर्जितः द्वाविडेषु स्थितो मूढः कर्मणा भूङ्गतां गतः
 शौर्यं ह्यत्र निःकृत्तिको वृषलीरमिलालसः कदा विज्जारतां प्राप्य भूङ्गेण निहितो निशि तद्ववस्ये वहिर्गामा
 क्षिप्रस्यापेत कर्मणः चकार सारमे योगे भस्मपादो यदृच्छया अथेनं नरके घोरे पतितो शिवकिंकराः नि
 युर्विमानमारोप्य प्रसह्य मकिंकरात् शिवहतात्मभ्यो न्ययमोपि परिदृष्टवान् महापातककर्तारं कथ
 मेतं विनायकं अथोतुः शिवहतात्मे पश्याम्य शिवे ग्रहे वक्षो ललाटसोमूला न्यकिता नि सुभस्मना भूत
 सनं समाने तु मागताः शिवशासनात् नास्मान्निवेदं शक्नोषि मास्त्वन्न तव संशयः इत्याभाषय मं शंभो
 ईतास्ते ब्राह्मणां ततः पश्यतां सर्वलोकां तां निनुर्तां कमनामयं तस्माद्दोषपापा नां सद्यः संशो घणं परं

गुरुः
 ६९

शंभोर्विभूषणं भस्म सततं ध्रियते मया इत्यं निशम्य माहात्म्यं भस्मनो ब्रह्मराक्षसः विलरेण पुनः श्रोतुमौ
 कल्याणं भाषत साधुसाधु महायोगिन् धन्योऽस्मि तव दर्शनात् मां विमोचय धर्मात्मन् पौराह्मन् नृज
 ननः किं विह्वलीति मे भाति मम पुण्यं पुरा कृतं अहो हं त्वत्सादेन मोक्षेऽस्माद्भवधनात् एकस्मिन्नि
 वभक्ताय तस्मिन् पार्थिवजन्मनि भूमिर्हृत्त्रिकरीदृता मस्यारामाचिता मया यमेनापि तदेवोक्तं पंचविं
 शतिके भवे कस्यचिज्जोगिनः संगान्मोक्षसे संसृतेरिति तद्व्यफलितं पुण्यं यकिं विद्यायाः यार्जितं यतो
 निर्मनुजं रण्ये संप्राप्तं तव संगमः अतो मां घोरे पाप्मानं संसरंते कुजन्मनि समुद्धर कृपासिंधो हत्वा
 भस्म संप्रत्रकं कथं धार्यमिदं भस्म कोमंत्रः को विधिः शुभः कः कालः कश्च वादेशः सर्वं कथय मे गुरो
 भवादृशं महात्मानः सह लोकादिने रताः नात्मनेहितमिच्छन्ति कल्पवृक्षतर्पणः स्रत उवाच इ
 मुक्तं ज्ञेयं योगीशो घोरे सवनकारिणा भूयोपि भस्म माहात्म्यं वर्णयामास तत्ततः इति श्री ब्रह्मोत्त
 रखणं भस्म माहात्म्यं कथनं नाम पंचदशोऽध्यायः वामदेव उवाच पुरा मंदर शैले देवानां धातुवि

७० विविने नानासहस्रमाकीर्तनानाडुमलतागृहे कालान्निहोभगवान्कविद्विभवंहितः समास
 साधुतेशः स्वेष्ट्यापरमेश्वरः समन्तात्समुपातिष्ठन्नुद्गाराशतकोटयः तेषामध्येसमासीनो दे
 वदेवसिलोचनः तत्रागच्छसुरश्रेष्ठोद्देवैः सहपुरंदरः तथानिर्वहणोवायुर्धर्मोवैश्रवणस्तथा गंध
 र्वाश्विनसेनाद्याः खेवरः पन्नगादयः विद्याधराः किंपुहवाः सिद्धाः साध्याश्चण्डिकाः ब्रह्मर्षयोवाशिष्ठा
 यानारदाद्याः सुरर्षयः पितरश्च महात्मानोद्दशाद्याश्चप्रजेश्वराः उर्वशाद्याश्चाप्सरसश्चल्लिकाद्या
 श्चमातरः आदित्यावसवोद्दस्योविश्वेदेवामहोजसः तथान्येभूतपतयोत्तोकसंहरणक्षमाः महा
 कालश्चनेमिवतथाशंकरपार्श्वगौ वीरभद्रमहातेजाः शंकुकर्णमहावलः घण्टाकर्णश्चउर्ध्वमा
 लिभद्रोवकोदरः कुण्डोदरश्चविकटस्तथाकुंभोदरोवली मंडोदरः कर्णधारः केतुर्भृगिरिटिलथा भू
 तनाथास्तथान्येव महाकायामहोजसः रुद्रवर्णाविश्वेश्वताः केविन्मण्डुकसप्रभाः हरिताक्षसरा
 धूम्राः कर्तूराः पीतलोहिताः विज्रवर्णाविविज्रांगाश्चित्रलीलावलोक्यः नानाधुभोयंतकरानाना

गुरुः
 १०

वाहनधूषणाः केविद्याप्रमुखाः केविन्सूकरास्यामृगाननाः केविचनक्रवदनाः सारमेयमुखाः प
 रे भृगोलवदनाश्चान्येउष्ट्राश्चवदनाः परे केविद्वरभभेरुसिंहगधवकाननाः एकवक्रादिव
 क्रोश्चवक्रवक्राश्चनिर्मुखाः एकहस्ताद्विहस्ताश्चपंचहस्तात्पहस्ताकाः अपादावरुपादाश्चवक्रक
 र्णककर्लकाः एकनेत्राश्चतुर्नेत्रादीर्घाः केवनगामनाः समन्तात्परिवायेशंभूतनाथाउमापतेः अ
 थागच्छमहातेजामुनीनांप्रवरः सुधीः सनत्कुमारोर्ध्वर्षामातंडुलजगदीश्वरं सदेवदेवंविश्वेशंसूर्य
 कोटिसमप्रभं महाप्रलयसंशुभसत्पारावघनस्वनं संवतीन्निस्मारोपजगपटलशोभितं भू
 धीराभालनयनज्वालामालनिजनिषं प्रदीप्रद्युमणिनाशशिखण्णेनमण्डितं तक्षकं वामकर्ण
 नदक्षिणेनववामुकिं विधातांकुण्डलयुगंरत्ननीलमहाहनुं नीलश्रीवंमहाबाहुं नागहारविराजि
 तं फणिराजफलिधातृकंकणांवाहमुडिकं अनंतफणासारस्वमालिरंजितमेखलं बाधुवर्म
 परीधानंघंघर्यराभूषितं कर्कोटकमहापद्मधृतराष्ट्रधनंजयैः कूजद्रुपरसंशुभपादप्रावि

[illegible]

५५
२१

नित्रिपुण्ड्रस्यवधारणात् शिवद्वयापहरणं शिवनिंदावकुत्रचित् निंदावशिवभक्तानां प्रायश्चित्ते
न भुञ्जति हृद्वाभ्यास्यगात्रेषु ललाटे च त्रिपुण्ड्रं सवर्णालोपि संपूज्यः सर्ववर्णो न मो भवेत् या
नितीर्थानिलोके स्मिन् गंगाद्याः सरितस्तथा स्नानो भवति सर्वजललाटे यस्त्रिपुण्ड्रक सप्तकोटि
महामन्त्राः पंचाक्षरपुरःसराः तथा न्येकोटिशो मन्त्राः कैवल्यप्राप्तिहेतवः ते सर्वे ते न न प्राः सूर्यो विभ
नित्रिपुण्ड्रं सहस्रं पूर्वजातानां सहस्रं वजनिष्पत्तां त्ववं श्रुतां नाना सुहरे यस्त्रिपुण्ड्रक
इह भुक्ता खिलान् भोगान् दीर्घायुर्वाधिवर्जितः जीवितो ते व मरणं सुखे नैव प्रपद्यते अष्टेश्वर्य
पुराणैतः प्राप्य दिव्यं वपुः शुभं दिव्यं विमानमाहृद्य दिव्यस्त्रीशतसेवितः विद्याधराणां सर्वेषां सि
द्धानां गंधर्वाणां महोजसां इंद्रादिलोकपालानां लोकेशु वयथाक्रमं भुक्ता भोगानुखिपुलान् प्र
नेशानां पुरेषु च ब्रह्मसाः पद्मासाद्य तत्र कल्पशतरं मेत् विमुक्तो केशव मते यावद्वृत्तशतत्रयं
शिवलोकं ततः प्राप्य रमते कालमक्षयं शिवसायुज्यमाप्नोति न स भूयो भिजायते सर्वोपनिषदां

ब्रह्मो २३ सारं सभालोच्यमुहूर्तः इहमेवहिनिर्णीतं परं श्रेयस्त्रिपुण्ड्रं सतत्रिपुण्ड्रमाहात्म्यं सभासा-
 कथितं मया रहस्यं सर्वभूतानां गोपनीयमिदं तया इत्युक्त्वा भगवानुदत्तत्रैवांतरधीयत सन-
 कुमारोऽपि मुनिर्ब्रह्मलोकं जगाम सः तदा विभस्मसं पकारं संजाता विमलामतिः त्वमपि अह-
 यापुण्यं धारयस्व त्रिपुण्ड्रं सूत उवाच इत्युक्त्वा वामदेवस्तु शिवयोगी महातपाः अभिसं-
 दृष्टो भस्मघोरा यत्र हस्ते तेनासौ भालफलके वक्त्रे तिर्यक् त्रिपुण्ड्रं ब्रह्मराक्षसनांसघोज-
 होतस्यानुभावतः सर्वभूतस्य सर्वकारास्तेनो माण्डलमलितः दिव्यावयवरूपश्रीर्दिव्यमालावरो-
 ज्वलः भक्त्या प्रसक्षिणीकृत्यो तं गुरुं शिवयोगिनं दिव्यं विमानमारुह्य पुण्यलोकान् जगाम सः वा-
 मदेवो महायोगी ह्वातस्य परांगतिं च वारलोके गूढात्मा साक्षादिव शिवः स्वयं यस्य तद्रूपमाहा-
 त्म्यं त्रिपुण्ड्रं श्रुत्वा पान्तरः श्रावयेद्वा पठेद्वा पिसयाति परमांगतिं कथयत शिवकीर्तिं संस्ततेषु
 किहेतुं पुराणमतशिवयोगिध्वेयमीशां प्रियं रचयत शिवभस्मोद्भासि भाले त्रिपुण्ड्रं न पुनरि-

गुरुः

२३

हजनन्यागर्भवासंभंजध्वं इति ब्रह्मोत्तरखण्डे भस्ममाहात्म्यकथनं त्रैयोदशोऽध्यायः
 मधम उवाच ॥ वेदवेद्यो तत तत्तैर्गुरुभिर्ब्रह्मचारिभिः नृणां कृतोपदेशानां सद्यः सिद्धिर्हि जाय-
 ते अथान्यजनसामान्यैर्गुरुभिर्नीतिकोविदैः नृणां कृतोपदेशानां सिद्धिर्भवति कीदृशी सू-
 त उवाच अद्वैतसर्वधर्मस्य मातेव हितकारिणी अद्वैतवचनं सिद्धिर्जायते लोकयोर्द्वयोः
 अद्वयो भजतः पुंसः शिलापि फलदायिनी मूर्खोऽपि पूजितो भक्ता गुरुर्भवति सिद्धिः अद्वय-
 भजतो मंत्रस्तवक्षोपि फलप्रदः अद्वया पूजितो देवो नीचस्यापि वरप्रदः अद्वया कृता पू-
 जादानं यज्ञतपो व्रतं सर्वानेष्टततायाति पुष्पवन्धनरोरिव सर्वत्र संराया विष्टः अद्वया ही-
 नोति बन्धनः परमार्थान्तरि भूयः संस्ततेर्न हि भुयते मंत्रे तीर्थे हि जेदेवे देवजे भेषजे गुरौ वा
 दृशी भावना यत्र सिद्धिर्भवति सा दृशी अतो भावमयं विश्वं पुण्यं पापं वभावतः तेऽमे भावही

ब्रह्मो नम्यनभवेतां कदाचन भजेदं परमाश्चर्यमाख्यानमनुवर्षिते अश्रद्धासर्वमर्त्यानां येन सद्यो
 १४ निवर्तते आसीत्पञ्चालराजस्य सिंहकेतुरितिकृतः पुत्रः सर्वगुणोपेतः शक्रस्येव धनं जयः सत्क
 राकतिपथैर्भट्टैर्गुप्तो महाबलः जगाम मृगयाहेतोर्वडुसत्यानितं वनं तदुत्पः शबरः कश्चिद्विर
 ऋग्यावने दृष्ट्वा जालं स्पृष्टितं पतितं देवतालये तत्रापश्यद्विन्नवीठं पतितं स्थण्डिलोपरि शिवलिं
 गमनुत्पतितं मूर्तेर्भाग्यमिवात्मनः स समादाय वेगेन पूर्वकर्मप्रबोद्धितः तस्मै संदर्शयामास राजपुत्रा
 यधीमते पश्येदं हविरं लिङ्गं मया दृष्टमिह प्रभो तदेतत्सृजयिष्यामि यथा विभवमादरात् अस्पृष्टा
 विधिब्रूहि यथा देवो महेश्वरः अमंत्रजेत्तथा नीचैः प्रीतो भवति पूजितः इति ते नानिषादेन दृष्टः पा
 र्थिवनंदनः प्रत्युवाच प्रहस्येन परिहासविशारदः संकल्पेन स हाकुर्वा दभिवेकं नवीमसा उपवे
 श्यासने शुद्धे सुभैर्गंधाक्षतैर्नवैः वनैः पत्रैश्च कुसुमैर्धूपैर्दीपैश्च पूजयेत् विनाभस्मोपहारं तु
 प्रथमं परिकल्पयेत् नमस्कृत्याथ विधिवत्पुसादधारयेदुधः सघ्नसाधारणः प्रोक्तः शिवपूजावि

१४
 १४

धिस्तव विनाभस्मोपहारेण सद्यः कृष्णतिशंकरः सूत उवाच परिहाररसेनेत्यं शासितः स्वाभिनामुना
 सवर्णकाव्यः शबरो मूर्च्छां जग्राह तद्वनः ततः स्वभवनं प्राप्य लिङ्गमूर्तिं महेश्वरं प्रत्यहं पूजयामास वि
 नाभस्मोपहारं यथात्मनः प्रियं वल्गुगंधपुष्पाक्षतादिकं निवेद्य राभवेनित्यमुपायुं कृततः स्वयं
 एवं महेश्वरं भक्त्या सह पत्न्याभ्यपूजयत् शबरः सुखमासाद्य निनायकानि विसमाः एकदा शिव
 पूजायै प्रवृत्तः शबरो ज्ञमः न दृष्ट्वा विनाभस्मपात्रे पूरितमण्डपि अथात्तोत्तरितो इरमनिषा
 पिपरिभ्रमन् तल्लघ्वोश्चिनाभस्मभ्रांतो गृहमगत्युतः ततश्चाहूय पत्नीं तौ शबरो वाक्यमब्रवीत्
 तल्लघ्वं मे विनाभस्मा किं करोमि वद प्रिये शिवपूजां तरायो मे ज्ञातो यवतपाश्मनः पूजां विनाभस्मा
 मपि नाहंती विनुमुत्तरे उपायं तज्जपस्यामि पूजोपकरणो हते न गुरोश्च विदुष्येत् शासनं सकला
 र्थं इति याकुलितं दृष्ट्वा भर्तारं शबरं गता प्रत्यभाषत मा भूत्स्वमुपायं प्रवदामि ते इह मे वरुहं
 दृष्ट्वा वरुहकाकोपवृंहितं अहमग्निं प्रवेक्ष्यामि विनाभस्मभवेत्ततः शबर उवाच धर्मार्थकाय नो

७५ क्षाणां देहः परमसाधनं कथं तज्जसितं देहं सुखाहं नवयौवनं अधुना त्वत्पत्यात्समभुक्तविषयासवा
 भोगयोग्यमिह देहं कथं तज्जसितं देहं शिवयुवाव सतावदेव साफल्यं जीवितस्यैव जन्मनः परार्थ
 यत्पुत्रे साक्षात् शिवार्थं किमु तत्त्वयं किनु तन्न तपोधोरं किं वा दत्तं मया पुरा किं वा र्वनं कृतं शोभोः पू
 र्वजन्म शान्तरे किं वा पुण्यं मम पितुः किं वा मातुः कृतार्थता यद्विवाये समिद्धे नौ तज्जस्येत कलेव
 रं इत्येस्थिरं मतिं दृष्ट्वा तस्याभक्तिवशां कश तथेति दृढसंकल्पः शवरः पत्युं पूजयत् साभर्तार
 मनुष्याप्यस्नात्वा भुवि रत्नं कृता गृहमादीप्य तं वाहिं भक्तावक्रे प्रदक्षिणं नमस्कृत्वा तत्पुत्रवेधा
 काहृदिसदाशिवं अग्निप्रवेशाभिमुखी कृतां जलिरिदं जगौ शिवयुवाव पुण्यागि संतु मवदेव म
 मेन्द्रियाणि धूपो गहर्वपु रिदं हृदयं प्रदीपः प्राणाहं वायुं करणानि तवाधतास्ते पूजाफलं व्रजनुसां
 प्रतमे वीजः बीजा मिनाह मपि सर्वधनाप्यपत्नौ न स्वर्गं प्रति मत्तानं न पदं विधातुः भूयो भवामि य
 दि जन्मनि स्थातुं त्वाहं पंकजलसन्मकरं दभृगी जन्मानि संतु मदे मेव शताभिकानि भार्या न मे विशतु
 जन्मनि

उरुः
 २५

क्षाणां येतां वालां द्वादशहायनी यथावेपथनाभाख्यो मृतदारश्चरन् द्विजः महाधनस्य शान्तस्य सदा
 वारस्य तस्य च यथाभेगभयात्तस्य लोकानां प्रसूतोपिता मध्यं दिने कृतो दाहः सविप्रः श्वशुरालये स
 ध्यामुपासितुं सायं सरजठमुपाययौ उपास्य संध्याविधिवत्पत्या गच्छन् मोचते मार्गे दृष्टो भुजंगेन
 ममारानिजकर्मणा तस्मिन्नेकतो दाहः सहसा तस्यांधवाः बुक्रुभुः शोकसंतप्तौ श्वशुरादस्य क
 यका निर्वर्त्य तं वंदुजने जमुः स्वस्वनिवेशनं शारदाप्राप्तवैधव्यापितुरेवाल यो स्थिता मृतत्वाद्
 भीत्तेन भर्ता विरहिता सती निनायकतिविभासान् वाला सापितुमंदिरे एकदा नैकवोनामकश्चि
 द्दृष्टतरो यतिः अंधः सिन्धुकराही तस्मिन्दिरे माययौ तस्मिन् दृष्टे गृहपात्रे गतेषु कापि वंदुषु सा
 क्षादिवात्मना देवं सावाला समुपावरत् स्वागतं देमहाभार्गो यो ठे सिन्धुपवेश्यतो नमस्ते मुनिनाथाय प्रि
 यं ते करवाणि किं इत्युक्त्वा भक्तिमास्थाय कृत्वा पादावनेन नं वीजयित्वा परिश्रान्तं मुनिं पर्यतो ययत्
 आर्तं यो ठे स मारोप्य कृत्वा भगं स्वपाणिना कृतस्नानं विधिवत्कृतदेवार्चनं यात्रं सुखासजोपविष्टं
 धूपमाल्यानुलेपनैः अर्चयित्वा वरान्नं भोजया माससाहरं भुक्त्वा वसम्यक शतकैः लज्जानंदनिभ

ब्रह्मा
२२

रः वकारांशमिति तस्मै सुप्रीतः परमाशिषं विहृत्य भर्त्रा सहसा वने नलया सुतं सर्वगुणोर्वरिष्ठं कीर्तिवलो
के महती मवाप्य प्रसादयोग्या भवदेवताना इत्यभिव्याहृतं तेन यतिना गतवक्षुषा निशम्या विस्मिता बाला
प्रत्युवाच कृतज्ञा जालिः ब्रह्मस्त्वद्वचने सत्यं कदाचिन्मया भवेत् तदेवं मंदभाष्यायां कथमेतन्मालिष्यति
शिलायामिव सद्बुद्धिः भुनक्त्यामिव सक्रिया विफला मंदभाष्या माशीर्ब्रह्मविद्यामपि सैषा हं विधवा ब्र
ह्मन्नुदुःकर्षफलभोगीना तवाशीर्वचनस्यास्य कथं यास्यामे पात्रतां यतिरुवाच त्वामनालस्य यत्
शोक्तं मंधेनापि मया धुना तदेन साधयिष्यामि कुरु मद्यासुतं शुभे उस्मामहेश्वरं नाम प्रतं यदि च रि
ष्यासि तेन व्रतानुभावेन सद्यः श्रेयोनुभोक्ष्यसे शारदोवाच त्वयोपादिष्टं यत्नेन च रिष्याम्यापि दुश्चरं
न हतं ब्रह्म मे ब्रह्मविधाने वद वित्तरं यतिरुवाच वैत्रेवा मार्गे शीर्षे वा भुक्तपक्षे भुमे दिने व्रतारं भ
प्रकुर्वीत मथावहुर्वनुत्तया अष्टम्यां च वनुर्दृष्ट्या मुभयोरपि पर्वणोः संकल्पविधिवत् कृत्वा प्रीत
ः स्नानं समाचरेत् संतर्प्य पितृदेवादीन् गत्वा स्वभवनं प्रति मण्डपं रचयेत् तत्र विना नाद्यैरेतुं कृतं फल
पञ्चवपुष्याद्यैस्तोरणैश्च समन्वितं पंचवर्णैश्च नमश्चरन् नोभिः पञ्चमुद्धरेत् वनुर्दृष्टं लैर्वास्तुं वा

उरुः
२३

सांकोमारवैधवामेकाविंशतिजन्मनि यदेतया पूर्वभवे मत्तुजा महती कृता तेन पुण्येन तत्पापं नष्टं स
र्वं तदेव हि यो विप्रो विरहार्तः सन्मृतः कामादि मोहितः सोऽस्याः पोशाग्रहं कृत्वा भवेत्स्मिन्निधनगतः
प्राप्नोन्मपतिरेतस्याः पाख्यराष्ट्रेषु सोऽधुना जातो विप्रवरः श्रीमान् सदारः सपरिच्छदः तेन भर्त्रा प्रतिनिशं
सैषा प्रेम्णा भिसंगता स्वप्नेरतिसुखं याति श्रेष्ठं जागरणादपि षष्ठ्युत्तरत्रिंशत्त योजनदूरसंस्थो दे
शादितो द्विजवरः स च कर्मगत्या सतां बधूं प्रतिनिशं मनसो भिरामां स्वप्नेषु पश्यति विरं रतिमा दधा
नः स चावैस्वप्नसंगत्या पत्युः प्रतिनिशं सती कालेन लभ्यते पुत्रं वेदवेदांगपारंगं सत्स्यो तनयं जा
तं मात्मनश्चिरसंगमात् सोऽपि विप्रो निशं स्वप्ने दृश्यति प्रेमभाविनं अनया राक्षिता पूर्वभवे साहं महा
मुने असौ वरप्रदानाय प्राडर्भतास्मि सांप्रतं सूत उवाच अथोवाच महादेवी तां देवी प्रतिमा दरां अ
यिवसे महाभागे भृगा मे परमं वचः यदा कदापि भर्तारं कापि देशे पुरातनं दृश्यसि स्वप्ने दृष्टं प्राक्
सास्यसे त्वेव वक्ष्यामि दृश्यतितो स विप्रोऽपि सुखं स्वप्ने लभितो तदा परस्परालापोऽयं योः संभवि

वक्षो यति तदात्तनयं भंडे तस्यैव देहि वहुभातं फलमस्य व्रतस्यार्द्धं तस्य हस्ते समर्पय ततः प्रभृति तस्यैव
 वशेति वसु मध्यमे युवयो देहिकः संगो मा भूत्स्वन्नर नो हि मे कालात्पंचत्वमापन्नं तस्मिन् ज्ञात्वा सन्न
 मे अग्निं प्रविश्य ते नैव सह यास्यसि मयि पुत्रस्ते भवितो मुक्त सर्वलोक मनोरमः संपदश्च भाविष्यं
 ति प्राप्स्यते परमं परं सूत उवाच इत्युक्त्वा त्रिजगत्माता हत्वा तस्यैव मनोरथं तयोः संपश्यतो रेव
 गो नादृशं गता सा पिवाला वरं लब्ध्वा पार्वत्याः करुणानिधिः अवाप परमानंदं पूजयामास तं गुरुं
 तस्यां राश्यां बतीतायां सयतिर्लघुलोचनः तस्याः पित्रोश्च तत्सर्वं रहस्यावष्टुभमवित् अथ सर्वानु
 यामं शरणां वयं शक्तिं विधाया नुग्रहं ते वां यद्योत्तैरगतिर्यतिः सर्वादिनेषु गच्छन्तु सावाला व
 प्रतिक्षयां भर्तुः समागमं लेभे स्वप्ने सुखविबुधं न गौरीवरप्रसादेन शारदा विशदव्रता दधारणं
 स्वप्नेति भर्तुः संगानुभावतः तां श्रुत्वा भर्तुरहितो शारदां गर्भिणीं सुती सर्वे धिग्धिगिति प्रोबुज्जति
 तीति जगुर्जनाः सर्पदृष्ट्यत इत्युक्त्वा तिकुलसंभवाः तां वा तंडुः अवां श्रुत्वा ययुस्तान् तिमिरं गुरुः

रं अथ सर्वे समायाता ग्रामवृद्धाश्च पाण्डिताः समाजं वक्रिरेतत्र कुलवृद्धैः समन्विताः अंतर्वत्नीस
 माह्वशारदा विनतानना अतर्जयन्तु संकुक्षाः केविदास मयराश्रुखाः अयिज्जारिणिर्दुर्बुद्धे कि
 मेतन्ने विवेहिते अस्मत्कुलस्य दुःकीर्तिं हतव्यमिवास्मि रो इति संतर्जयंतस्ते ग्रामवृद्धा मती
 धिगाः सर्वे संमंत्रयामासुः किं कर्म इति भाषिणाः तत्रोबुः केवने वृद्धास्तां बालां प्रतिनिर्दिष्टाः स
 चापापमतिर्बालाकुलद्वयविनाशिनी कृत्वास्याः केशवपनं द्धित्वा कर्णो वनासिकां निर्वायतां
 वहिर्गामात्परित्यक्ता त्वगो नतः इति सर्वे समालोच्य तां तथा कर्तुमुद्यताः अथो तरीक्षसंभूता
 शुश्रूवे वाग गोचरा अनयान कृतं पापं न वैवकुलदूषणं व्रतभंगेन वा स्यासीत् सुवदिनेयमंगना
 इतः परमिचं नारी जादिलीति वदन्ति ये तेषां दोषविमूढानां संयोजित्वा विधीयते इत्यंतरीक्षज
 नितां वाणीं श्रुत्वा सरीरिणी सर्वे प्रजहृषुस्तस्या जननी जनकादयः ततः स संभ्रमाः सर्वे ग्राम
 वृद्धाः समाजनाः गुरुर्तमो नमालं च भीतास्तस्मिन् सुरधाश्रुखाः तत्र केविदविश्वासा निथावाली

प्रसो
८२

नवादिषुः तेषां जिह्वादिधाभिन्नावमुच्यते किं नीरुधरात् ततः संप्रजया मासुलांवालां जाति
वांधवाः बंधुत्वियश्च वृद्धाश्च शशंसुः साधुसाधिति मुमुषुः केविदानं रवाद्या विं इन्कुलोत्तमा
ः कुलस्त्रियः प्रमुदितात्मा मालिङ्गसमाश्रितः अथतत्रापरिप्रोतुर्देवं वदति तानुतं कथमेवा
रधोगर्भं नीलां नसुवलितापिच इति सर्वां सभजता संशयाविष्टवैतसः विलोक्य वृद्धलज्जैको
वभाषे लोकतत्त्वित सायामयमिदं विश्वं दृश्यते श्रयते च यत् किं भाव्यं किं मभावां वा संसारं स्मि
नभ्रमात्मके अनिरूप्यमभूताथं सायायां जायते स्पृष्टं ईश्वरस्य वशे सायातस्य को वेद वेष्टितं य
पकेतोश्च राजर्षेः भुक्तं निपति तं जले सभुक्तं जलं पीत्वा वेद्यागर्भं द्यौकिल मुनेर्विभाणकस्या
पि भुक्तं पीत्वा सहांभसा हरिणीगर्भं पीत्वा भूताः स्रष्टुं मसूयत सुराद्यु स्यतथाराजः करसूया
मृगांगना तत्क्षणाद्गर्भं पीत्वा भूता मुनि प्रासूततापसं तथा सत्यवती नारी सफरीगर्भं संभवा नथै
वमहिषीगर्भं ज्ञातोस्मिन्महिषासुरः तथा सतिपुरा नार्यः कारुण्याद्गर्भं संभवाः बालोपिव सुदेवे

गुरुः
८२

नरो हि णास्तनयो भवत् देवतानां महर्षीणां शापेन च वरेण च अयुक्तमपि यत्कर्म युज्यते नात्र संशयः सा
वस्य जेठराज्ञातं मुशलं मुनिशापतः युवनाश्च स्यगर्भो भूत्वा नीलागर्भगौरवान् नूनमेवापि कल्याणी महर्षेः
पादसेवनात् महावतानुभावा बंधने गर्भमनिहिता अस्मिन्नर्थे रहस्येनां सत्येष्टं तु योचितः ततो निवृत्तं स
देहो भविष्यति महानुतः ततस्तद्वनादेवतामष्टकुंक्षियो मिथः ताभ्यः शशंसत सर्वे वासुदेवं महादुर्तं
विज्ञातार्थास्ततः सर्वे मानयित्वा ततः सती मोदमानाः प्रशंसतः प्रययुः स्वस्वमालये अथ काले शुभे प्राज्ञेण
रदा विमलाशया अस्तु तत नयं बाला बालार्क समतेजसं सकुमारो महोदारलक्षणाः कमलेश्वराः अवाप
महतीं विद्यां बाल्ये एव महा मतिः अगोपनीतोऽहं काले लोकमनोरमः सशरदेयसवेति लोके ल्याति
मवोपहः ज्ञेयं दमयवर्षेण नवमेयजुषांगलां दशमे सा मवेदं वलीलया ध्वगमसुधीः अथ त्रिलोक महि
मे संशोभे शिवपर्वणि गोकर्णप्रययुः सर्वजनाः सर्वजवासिनः शारदापितृपुत्रेण सह वंधुजनेन च सहिता
पितृस्नातृभ्यां गोकर्णप्रययो मग्री तत्रापश्यत्समायातं सदासिन्नेषु लक्षितं पूर्वजन्मनिभर्तारं द्विजबंधु
नभातुतं संहृष्टा मेव निर्विस्मा पुलको कितविमहा विहृष्टवाच्यप्रसरातस्योतन्योत्तलोचना सोपिविप्रोथ

ब्रह्म
८३

नैष्ठिकसुखांवाहलक्षणं त्वमेवमुज्जमाना मात्मनोरातिरायन्ती नकुमारमपित्वमेवदृष्ट्वास्वात्मशरी
रजं विलोक्यविस्मयाविष्टस्तदतिकमुपाययौ भद्रेत्वांप्रद्युमिद्वामि यत्किंविन्मनसिस्थितं इतिप्रथममा
भाषारहःस्थानंनिनायतां कात्वंकथयवामोरु कस्यभायोसिमुव्रते कोदेशःकस्यवाप्राप्तीकिंतामेतव्रवी
यतां इतिनेनसमापृष्ट्वासानारीवायलोचना व्याजहारात्मनोवृत्तंवालवैधवकारणं पुनःपप्रकृतां
वातांपुनःकस्यायमुत्तमः कयाधृतोवाजहरेवालौयंवेदसन्निभः शारदोवाच सधमेतनयःस्वामि
सर्वविद्याविशारदः शारदेयइतिप्रोक्तोममताम्रैवकाल्यतः इतिनस्याववःश्रुत्वाविहस्यत्रासालो
त्तमः प्रोवाचकस्याकृष्टंविचरितंनवभामिनि पारिग्रहणमात्रेतेकत्वाभर्ताकिलेष्टतः कथंवायं
सुतोज्ञानस्तस्यकारणमुच्यतां इतिनेनोदितांवाणीमाकर्ण्यतीवलाज्जिता धरांनमुमुखीभूत्वाधैर्यादि
त्यमभाषत शारदोवाच तदलंपरिहास्योक्त्वात्वंमांवेसिमहामते त्वांमहंवेदिवाच्येस्मिन्प्रमाणंमन
भावयोः इत्युक्त्वासर्वमावेद्यदेयादन्तंवरादिकं व्रतस्यार्द्धकुमारंवदसौतस्मैधृतव्रता सोत्रिप्रमुदितो
विप्रःकुमारंप्रतिपृष्ट्वातं पित्रोरनुमतेनैवतांनिनायनिजालयं सापिस्थित्वावरुन्मासांस्तस्यविप्र

पुरुः
८३

स्पमंदिरे तस्मिन्कालवक्षेप्राप्तेविप्रस्यानितमचगात् तनस्त्रीदंपतीभूत्वाविमानंदिव्यमास्थि
तो द्वियभोगसमायुक्तोत्तमनुःशिवमंदिरं इत्येतत्पुण्यमाख्यानेंमयासमनुवर्तितं पठतां
श्रावतांसद्योभुक्तिमुक्तिप्रदायकं आयुरारोग्यसंपन्नधनधाम्यविवर्द्धनं स्त्रीणांमंगलसौ
भाग्यसंतानमुखसाधनं एतन्महाख्यानमपौघनाशनंगौरीमहेशव्रतपुण्यकीर्तनं भक्त्या
सहयःश्रद्धयाचकीर्तयेदुक्त्वासभोगान्पदमेतिशाश्वतं इतिश्रीब्रह्मोत्तरखण्डेशार
दख्यानमेकोनविंशोऽध्यायः सूतउवाच भयहृडाक्षमाहात्म्यवर्णयामिसमासतः सर्व
पापक्षयकरंश्रुत्वापठतामपि अभक्तोवापिभक्तोवातीवोतीवतरोपिवा हृडाक्षान्धार
येयत्कमुच्यतेसर्वपातकैः हृडाक्षधारणंपुण्यंकेनवासदृशंभवेत् महाव्रतादिहंप्रादुर्भूत
यत्नतद्दर्शनः सहस्रधारयेयत्कहृडाक्षालंघनव्रतः तंनमंतिपुराःसर्वेयथाहृदस्तथैव
सः अभावेतुसहस्रस्पर्शःषोडशषोडश सकंशित्वायोकरंयोर्दृशद्वाद्दशैवहि द्वा

पुष्पो
८४

त्रिंशत्कलहेशोनुवत्तारिश्चमलके एकैककर्णयोः षट्षट्षस्यष्टोत्तरं शतं योधारयति
रुद्राक्षान् रुद्रवत्सोपि दृश्यते मुक्ताप्रवालस्फटिकरौप्यवैडूर्यकांचनेः समेनानुधारयेद्यत्क
रुद्राक्षान् साशिवोभवेत् केवलान् वापि रुद्राक्षान् यथा लज्जा न विभर्तियः तन्न स्पृशति पापानि
तमांसीव विभावसुं रुद्राक्षमावयान् प्रोमंजौ नंत फलप्रदः अरुद्राक्षो जपः पुंसां तावमाज
फलप्रदः यस्यांगेनास्ति रुद्राक्ष एकोपि वहुपुण्यदः तस्य जप्ता निरर्थं स्यात् त्रिपुण्यरहितं यदि रु
द्राक्षं मल्लके धत्वा शिरः स्नानं करोति यः गंगा स्नानफलं तस्य ज्ञायते नात्र संशयः रुद्राक्षं पूजयेद्य
त्कविना नोपाभिषेचनं यत्कूलं लिंगपूजायास्तद्देवा प्रोतिनिश्चितं एकवक्त्राः पंचवक्त्रा एकादश
मुखाः परे चतुर्दश मुखाः कविदुद्राक्षालोकपूजिताः भक्त्या संपूजितो नित्यं रुद्राक्षः शंकरात्मकः
हरिदं वापि कुरुते राजराजसमं प्रियं अत्रेह पुण्यमाख्यातं वर्णयंति मनीषिणः महापापक्ष
यकरं अवगात्कीर्तनादपि राजाकाशमीरदेशस्य भद्रसेन इति श्रुतः तस्य पुत्रो भवन्तीति सुध

पुष्पो
८४

मौनामवीर्यवान् तस्या माता सुतः कश्चित् तारको नाम स कुलः बभूव राजपुत्रस्य सत्वा परमशोभन
ता उभो परमास्त्रिधौ कुमारौ रूपसुंदरौ विशाखा सपत्नी बाल्ये सहक्रीडा प्रवक्तुः तौ सद्यः सर्वगात्रे
षु रुद्राक्षरुतभूषणौ विवेरतु रुद्राक्षं गोमतं तं भस्मधारिणौ हारकेयूरकटककुण्डलादिवि
भूषणं हेमरत्नमयं सत्कारुद्राक्षान् रुद्रधनुस्तनौ रुद्राक्षमालिनौ नित्यं रुद्राक्षकरं कंठौ
रुद्राक्षकलाभरणौ सद्य रुद्राक्षकुण्डलौ हेमरत्नायलंकारे लोचपाषाणादभिनौ वीर्यमावा
वा विजयौ नैरुद्राक्षान् विभुं वतां तस्य काश्मीरराजस्य गृहं प्राप्नोयद्दद्या पराशरो मुनिवत्
साक्षाद्विपितामहः तमर्चयित्वा विधिवद्वाजाधर्मभृतावरः पप्रच्छ सुखमासीत् तं त्रिकालजम
हामुनिं राजोवाव भगवन्नेष पुत्रो मे सोऽपि मं प्रिय सुतश्च मे रुद्राक्षधारिणौ नित्यं रत्नाभरणानि
स्युतौ शास्यमानावपि सद्य रत्नाकल्पपरिग्रहे विलेपितास्मद्वनौ रुद्राक्षे चैव तत्परो नोपादि
ष्टावुभो बालौ कदाविदपि केन विन् सखाया वाविकीरुन्तः कथमासीत् कुमारयोः पराशर उवा

भा

वृक्षो व भूराजन्मवत्पुत्रस्यधीमतः तथात्वनांनिपुत्रस्यप्रवृत्तिविस्मयावहं नृदिना
 मेपुराकाविमलानंतीतिविश्रुता वभूववारवनिताभृगारलालिताकृतिः द्रुमंपूर्णंहुसकाशं
 यानंस्वर्गविराजितं रामराणिमुदलातिपाडकेवहिररमये अंबराणिविविजालिमहार्हा
 णिद्युमंतिव वृंदस्मिन्निभाःशय्याःषर्षकाश्चहिररमयाः गावोमहिषाःशनशोरासाश्वश
 तसंमिताः सर्वाभरणादीनांयोरास्यश्चनवयोवनाः भूषणानिपराक्षाणिनवरत्नोज्ज्वलानि
 व गंधकुंडुमकस्तूरीकपूरगह्वरेपनं विनमाल्यावतंसश्चयथेष्टमिष्टभोजनं नानाविन्नविता
 नाचंनानाधान्यमयंरहं वरुत्तसहस्राद्यंकोटिसंख्याधिकंधनं एवंविभवसंपन्नावेश्या
 कामाविहारिणी शिवपूजारतानित्यंसत्यधर्मपरायणा महाशिवकथासकाशिवनामजपो
 मुका शिवभक्तांषुवनताशिवभक्तिरतानिशं विनोदहेतोःसावेश्यानाद्यमण्डपमध्यत
 : रुद्राक्षैर्भूषयित्वैकं मर्कटं वैवकुण्ठं करतालैश्चगीतैश्चसधनर्तयतिस्वयं पुनश्च

एतः
 ८५

विहसत्युच्चैःसखीभिःपरिवारिता रुद्राक्षैःकनकेयूरकर्णाभरणाकुण्डलः मर्कटःशिक्षयातस्याः
 सदानृत्यतिवाजवत् शिराप्रवृद्धरुद्राक्षःकुक्कुटःकपिनासह विरंचन्यतिनर्तजःपशुपतांविजमा
 बहवः एकस्यभवनंतस्याःकश्चिदैशःशिवव्रती आजगामसरुद्राक्षस्त्रिपुण्ड्रनिर्ममःकृती
 साविभ्रष्टस्मविशदेष्टकोष्ठेवरकंकणं महारत्नपरिस्तीर्णंज्वलंतंनरुणाकंबत् नमागतंसा
 गालिकासंपूज्यपरयामुद्य तस्यकोष्ठगतंवीक्ष्यकंकणंप्राहविस्मिता महारत्नमयःसौयंकं
 कणक्वत्करास्थितः मतोहरतिमेसाधुदिवस्त्रीभरणोवितः इतितांनवरत्नाद्येसमृद्धाकर
 भूषणो वीक्ष्योदारमतिवैश्यःसस्मितंममभाषत अस्मिन्नन्तरेदिव्योयादितेसमृद्धमनः
 त्वमेवाधत्स्वसुप्रीतामौल्यमस्यादृशसिकिं वेश्योवाव वयंहिस्वैरवारिण्योवेश्यास्तनयानिप्रता
 : अस्मत्कुलोवितोधर्मोव्यभिचारो न संशयः यथेतद्वत्सुवितंदृशसिकरभूषणं दिनत्रयम्
 होरात्रेतवपत्नीभगाम्यहं वैश्यडवाव तथास्तुयदितेसत्यवचनेवीरवत्त्वमे दृशमिरत्नवलयं

७६ त्रिरात्रं भवमदधुः एतस्मिन् व्यवहारे तु प्रमाणं यच्चिभास्करो त्रिरात्रं सत्यमित्युक्ता हृदयं स्पृशते
 मेप्रिये वेश्यो वाच दिनत्रयमहोरात्रं पत्नी भूत्वा तव प्रभो सहधर्मं वरामीति सा तद्दृष्ट्वा मस्य
 त अथ न स्ये स वैश्यस्तु प्रदसौ रत्नकंकणं लिंगं रत्नमयं वा स्यात् हस्तोदत्तं मव्रवीत् इदं रत्नमयं शे
 वं लिंगं मया रागसात्रिभे रक्षणीयं तया कांते तस्य हानिर्मतिर्मम एवमस्त्विति सा कांता लिंगमादा
 य रत्नजं नाद्य मरुपिका लंभे निधाय प्राविश हृदं सा तेन संगता रात्री वैश्येन विदधावणा सुखं
 सुखापपयं के मृदुतल्योपशोभिते ततो निरीधसमये नाद्य मरुपिकां तरे अकस्मादुत्थितो वहि
 लमेव सहसा वृणोत् मरुपे ह्यमाने तु सहसोऽभ्यासं भ्रमात् सा वैश्यामर्कटं तत्र मोचयामास
 बंधनात् लंभेन सहानेर्द्धं तस्मिन् शकलीकृतं दृष्ट्वा वैश्याव वैश्यश्च उरंतुः स्वमापनुः दृष्ट्वा
 प्राणसमं लिंगं दृष्ट्वा वैश्यपत्निसा स्वयमप्राज्ञनिर्वेदो मरणाय मतिं दधौ त्रिविस्मो नितरां वैशा
 वैश्यत्तामाहुः खितां शिवलिंगेन निर्विने नाहं जीवितुमुत्सहे खितां कारयते भडे तव भर्तये वला

७६

धिकैः शिवेन मः समावेश प्रवेश्यामि हुताशनं यास्त्रिंशद्विस्वाशा वीरयेयुः समेत्यमां तथाप्यस्मिन्
 लोधीरः प्रवेश्यामि तजाम्यसूत्रं तवेमं दृढनिर्वंधं सा विज्ञाय सुखं खिता स्वभर्तये कारयामास वितां स्वनेग
 रादहिः ततः स वैश्यः शिवभक्तिपूतः प्रदक्षिणीकृत्य समिद्धमग्निं विवेश पश्यत्युजनेषु धीरः सा वातना
 पास्त्वगहं प्रपेदे अथ साऽऽखितानारी स्मृता धर्मसुनिर्मलं सर्वान् वधूजनां वीक्ष्य बभाषे कुरुणं ववः र
 त्रकंकणमादाय मया सत्यमुदाहृतं दिनत्रयमहं पत्नी वैश्यस्यामुषा संगता कर्मणामकृते नायं मृतो वै
 श्यः शिववती तस्माद्दहं प्रवेश्यामि सहानेन हुताशनं सधर्मवारिणीत्युक्तं मया तर्हि न व्रजति सत्येन प्री
 तिमायां तीर्देवास्त्रिभुवनेश्वराः सत्याश्रयः परो धर्मः सत्ये सर्वपापक्षितं सत्येन स्वर्गमो भौवन सत्येन
 परागतिः तस्मात्सत्यं समाश्रित्य प्रवेश्यामि हुताशनं इति सा दृढनिर्वंधा वायं मारणापि बंधुभिः सत्यो
 पभया नारी प्राणं त्यक्तुं मनोदधे सर्वस्वं हि जमुख्यो हत्वा आत्मा सदा शिवं तमग्निं त्रिः परिक्रम्य प्रवेशा
 भिमुखी स्थिता तापं तंती सामिद्धेनोत्पद्यार्पितमानसां वारयामास विश्वात्मा प्रादुर्भूतः शिवः स्वयं सा

ब्रह्म
८७

तं विलोक्या खिलदेवदेवं प्रिलोचनं वंद्य कलावनं स शशंकसूर्या नलकोटिभासंस्तु येव भीतेव तथैव तस्थौ
तां विरुलां परित्रस्तं वेपमानां जडीकृतां समाश्वास्य गलदाघां करेणुषां वीर्यमृदः सत्यधर्मवते वैर्य
भक्तिं वमायेनैश्वलां निरीक्षितुं त्वत्सकाशं वैश्वोभूत्वा ह मागतः माययाग्निं समुत्थाप्य दग्धवान्नाश्रम
एउपं दग्धं कृत्वा रत्नालैर्गं प्रविष्टोस्मि रुताशनं वैश्याः कैतं कारिण्यः स्वेरिणो जनवचकाः सात्वसत्य
मनुसत्य प्रविष्टाग्निं मया सह अतस्ते संप्रदास्यामि भोगांस्त्रिदशदुर्लभां आमुश्च परमैरीर्य मा
रोप्येव प्रजोन्नतिः यद्यदिदं सिद्धुं श्रोति तन्न देवदामि ते इति बुवति गौरीशो मावेश्या प्रत्यभाषत
वैश्वोभवाव न मे वांछास्ति भोगेषु भूमौ स्वर्गुरसा तले तव पादो वृजस्य र्शादप्यात्किं विन्न कामवे ये
ते भूत्याश्च दस्यश्च येवान्ये मम बांधवाः सर्वे त्वद्वनपरास्त्वयि सन्त्यालुहृतयः सर्वानेता मया साई
श्रीलानवपुरं पदं पुनर्जन्म मयं घोरं विमोचय न मोक्तु ते तथेति तस्यावचनं प्रतिनंदं महेश्वरं तां
सर्वंश्च नया साई निताया तपदं पदं नाद्य मण्डपिका दाहे योदूरं विदुती परं तत्रावशिष्टो तावेव

गुरुः
८७

कुक्रुयो मर्कटस्तथा कालेन निधनेयातः सतस्यानाद्य मर्कटः असौ तव कुमारो भूत्वा कुक्रुयो मंत्रि
राः सुतः रुद्राक्षधारणे दूतात्पुण्यात्पूर्वभर्तुर्वितान् कुले महति सजातौ वर्तते बालकाविमौ
पूर्वोपासेन रुद्राक्षान् दधाते शुद्धमानसो अस्मिन् जन्मानि तल्लोकं धिवं संपूज्य यास्यतः एषा
प्रवृत्तिस्त्वनयोर्बालयोः समुदाहृता कथा वशिष्ठभक्तायाः किमन्यद्युमिदं सिद्धिः इति आ
ब्रह्मोत्तरखण्डे रुद्राक्षमहिमवर्णनं विंशोऽध्यायः सूत उवाच एवं ब्रह्मविष्णो प्रोक्तो वारंती
पीयूषसन्निभो आकर्ण्य मुद्दिनो राजा प्रांजलिः पुनरब्रवीत् राजोवाच अहो मत्संगमः पुंसा
मशेषार्थप्रसाधनं कामधेनु रिवामोदो ह्यसौ सर्वजनस्य हि अद्य माया न मोनं चं जानुह्य
प्रकाशिता तव दर्शनमात्रेण प्रायोधर्मविदुत्तमः श्रुतं व पूर्वविरितं बालयोः सम्पत्तेनो
ः भविष्यदपि दृष्ट्वा मिमत्पुत्रवरणं मुने अस्यामुः कतिवर्षाणि भाग्यं ववद कीदृशं विधा
कीर्तिश्च शक्तिश्च भद्राभक्तिश्च कीदृशी स न सर्वमशेषेण मुने त्वं वक्तुमर्हसि तव शिष्योस्मि

ब्रह्मो भूतोमिश्ररातांगतोस्यहं पराशरउवाच अत्रावायं हियकिं वि कथं शक्तोस्मि शंसितं यच्च
 ८८ तादृतिमंतोपि विषां प्राप्नुयुर्जताः तथापि निर्वृत्ती केन भावेन परिपृच्छतः अवाच्यं प्रपि वक्ष्या
 मितवस्त्रेहामहीपते अमुष्यत्वकुमारस्य वषाणि द्वादशात्ययुः इतः परं प्रपद्येत सन्न मेदिव
 सेमृतिं इति न स वचः श्रुत्वा कालकूटमिवोदितं मूर्ध्नि सहसा भूमौ पतन् पतिः श्रुत्वा तमुत्था
 य्य समाश्वास्य समुनिः कुरुणाड्याः उवाच मा भैर्न पते पुनर्वक्ष्यामि ते हितं सर्गात्पुनरातिरा लोकं यदे
 कंति कलपरं विद्वानंदमयं ज्योतिः सभाद्यः केवलः शिवः ससबादौ रजोरूपं सृष्ट्वा ब्रह्मारा मात्म
 ना सृष्टि कर्मनिपुक्ताय तस्मै वेदांश्च दत्तवान् पुनश्च जगतामीश आत्मतत्वे कर्त्तव्यं सर्वे प
 निषदासारं रुद्राध्यायं वदत्तवान् यदेकमवयं साक्षादुल्लभ्योतिः सनातनः शिवात्मकं परंतत्वं
 रुद्राध्याये प्रतिष्ठितं सभाभूः सृजन्निश्चं ननु भिर्वदने विराट् ससज्ज देवांश्च तुरो लोकानां स्थिति
 हेतवे तत्रायं विदुषां मध्ये स्वेव सणो मुखान् अशेषोपनिषत्सारो रुद्राध्यायः समुद्गतः स एव
 मुनिभिः सर्वैर्महर्षिभ्यः प्रोक्तः सहदेवे धृतस्तेभ्यस्तद्विद्यां जगदुत्थत्वं तद्विद्यां शिष्यैस्तत्पुत्रैस्त

गुरुः
 ८८

तौ त्रैश्वसमागतैः धृत्वा रुद्रात्मकः सोमं वेद सारः प्रसारितः स एव परोमंज्रस्य सवपरंतपः रुद्राध्याय
 त्रयः पुंसां परं केवल्यसाधनं ये महापातके युक्ता उपपातकिनश्च ये रुद्राध्यायजपात्सद्यस्ते पियाति परांग
 तिं भूयोपि ब्रह्मणा सृष्टाः सद्सन्निभ्यो नयः देवतियश्च नृणां प्राप्तातः संपूरितं जगत् तेषां कर्माणि
 सृष्टानि त्वजन्मानुगतानि च लोकास्तेषु प्रवर्तन्ते भुंजन्ते चैव न स्फुलं लोकसृष्टिप्रवार्त्तार्थं स्वयमेव प्रजा
 पतिः धर्माधर्मौ समज्जाने स्ववक्षः पृथुभागतः धर्ममेवानुगच्छतः पुण्यं विदंति न स्फुलं अधर्ममनु
 तिष्ठन्तस्ते पापफलभोगिनः पुण्यकर्मफलं स्वर्गो नरकस्तद्विपर्ययः तयोर्द्विधा विधौ धात्रा कृतौ
 शतमखांतको कामः क्रोधश्च लोभश्च मदमानादयः परे अधर्मस्य सुता आसन् सर्वे नरकनायकाः
 गुरुतः यः सुरापानं तथाप्यः पुष्कशीगमः कामस्य तनयास्य ते प्रधानाः परिकीर्तिताः क्रोधात्पितृ
 वधो जातस्तथा मातृवधो परः ब्रह्महत्या वक्तव्ये का क्रोधात्पितृ तनया अपी देवस्य हृदयं वैव परस्व
 हृदयं तथा स्त्रियं स्वर्गं इति चेत्ते लोभस्य तनया अपी एतानां ह्यवराणां लोभयमः पातकनायका
 न् नरकस्य विदुषां माधियेत्वं वकारसः ते यमेन समादिष्टा नवपातकनायकाः ते सर्वे संगता

ब्रह्मो धूयो घोराः पातकनायकाः नरकानपातयामासुः स्वभूतेश्वोपपातकैः रुद्राध्यायेभुवंप्राप्ते साक्षात्कै
 वल्यसाधने भीताः प्रडुडुः सर्वत्रेभीपातकनायकाः तैसर्वसंगताभूयो घोराः पातकनायकाः यमं
 विज्ञापयामासुः सहस्रैरुपपातकैः जयदेवमहाराजवयंहितबकिकराः नरकस्यविद्वद्ध्यर्थे नोधि
 काराः रुद्रास्त्वया अधुनावर्तितुं लोके नशक्ताः स्तोवयंप्रभो रुद्रापातुभावेन निर्दग्धाश्चैव विदु
 ताः ग्रामे ग्रामे नदीकुले पुण्ये द्वायतनेषु च रुद्रापातुपर्याप्ते कथं लोके वरेमहि प्रायश्चित्तसह
 स्रं वोगराया मोनकिं वन रुद्रापातुभरणे वसो दुर्वतनशकुमः मृगपातकमुख्यानामस्माकं
 लोकघातिनां रुद्रापातुभयं चोरं रुद्रापातुमहद्विषं अतोडावैषयं घोरमस्माकं यमं सनं महत् रु
 द्रापातुनसंप्राप्तामपनेतुं त्वमर्हसि इति विज्ञापितः साक्षाद्यमः पातकनायकैः ब्रह्मलोचनिकमासा
 घतस्मै सर्वं यजिज्ञपत् देवदेव जगन्नाथ त्वामहं शरणगतः त्वयानि युक्तो मर्त्यानां नियते पापकारिणां
 अधुना पापितो मर्त्या न संति पृथिवीतले रुद्राध्यायेन निरुते पातकानां मरुकुलं पातकानां कुलेन च
 नरकाः भूयतांगताः नरकेश्वराः पाते ममराज्यं हि निष्कलं तस्मात्त्वयैव भगवानुपायः परिवर्तय

१५
 ८२

तां यथा मेन विहस्येन त्वा मित्वं मर्त्यदेहिनां इति विज्ञापितो धाता यमेन परिरिच्यता रुद्रापा
 विघातार्थं मुपायं परिकल्पयन् अश्रद्धावेव दुर्मैधामविद्यायाः सुते उभे भद्रमेधा भविद्या
 यो मर्त्येषु समो ह्ययन् ताभ्या विमोहिते लोके रुद्राध्यायपराङ्मुखे यमः स्वस्थानमासाद्य
 हतार्थ इव सो भवन् पूर्वजमरुतैः पापैर्जायंते त्यागुघोनराः तानि पापानि नश्यंति रुद्रापा
 वतां वृणां क्षीणेषु सर्वपापेषु दीर्घमायुर्वले धृतिः आरण्ये ज्ञानमैश्वर्यं कर्तुं सर्वदेहिनां
 रुद्राध्यायेन घेदेवं त्वापयंति महेश्वरं तज्जलैः कुर्वन्ते स्नानं ते मृत्युं संतरन्ति च रुद्राध्यायाभि
 जप्तेन स्नानं कुर्वन्ति ये मसा तेषां मृत्युभयं नास्ति शिवलोके वसन्ति ते शत रुद्राभिषेकेन श
 तायुर्जायते नरः अशेषपापनिर्मुक्तः शिवस्य सपितो भवेत् एष रुद्रायुतस्नानं करोतु तव
 पुत्रकः दशवर्षं सहस्राणि मोदते भुवि शक्रवत् अया हतवले श्वयो हतशमुरनामकः नि
 र्दनाशेषपापी घः शास्त्राराज्यमकरुणकं विद्यावेदविदुः शांताश्चातुराश्च मयवर्तिनः ज्ञानम

25

20

15

10

5

0

centimeter 5 10 15 20 25 30 35 40

ब्रह्म
२०

स्तनपोमिहाः शिवभक्तिपरायणाः रुद्राध्यायत्रपेसम्यक् कुर्वन्ति विमलाशयाः तेषां जप
नुधावेन सद्यः श्रेयो भविष्यति इत्युक्तं तं नृपतिर्महामुनिं तमेव वद प्रथमं क्रियापुरुं अ
थापरांतं यमलाशया मुनीनां रूपया मास सहस्रशः क्षणात् ब्रह्मवर्मास्थिताः केचित्केचि
बृहमेधिनः वनस्थ्याश्च समायाता यतयश्च तथागताः ते विप्राः शान्तमनसः सहस्रप
रिसंमिताः कलशानां शतं स्थाप्य पुण्यद्वारसंयुतं रुद्राध्यायेन संजप्य तमूषीपातिपुत्र
कं विधिवत्स्थापयामासुः संप्राप्ते सप्तमे दिने स्थापयामासुः मुनिवरेः सराजस्य कुमारक
ः अकस्मादिव संत्रलः क्षणं मूर्खमवाप ह सहस्रं प्रबुद्धो सौ मुनिभिः कृत रक्षणः प्रो
वाच काश्चिद्बुद्धो ह्यगुह्यतः समागतः मां प्रहर्तुं कृतमतिर्भामं ह्युभयानकः सोमिनामै
र्महावीरैः पुरुषैः सभिताडितः वधापाशेन महता इरुनीत इवाभवत् एतावद्दुर्मदाक्षं भवद्भिः कृत
रक्षणाः इत्युक्तं तं नृपतेस्तनूजं मुनिसत्तमाः आशीर्षिः पूजयामासुर्भयं राजा मुनीवह अथ

पुरुः
२०

सर्वान् विधेयान् रुक्षिणाभिर्नृपो जपः पूजयित्वा वरान्नेन भोजयित्वा सुभक्तितः प्रतिष्ठायां शिवलोकां
मुनीनां ब्रह्मवादिनां मुक्तावधुजतैः साङ्गं सभायां समुपाविश तस्मिन् समागते वीरे मुनिभिः सहपा
थिवे आनगाभिमहायोगी देवविर्गीरदः स्वयं समागतं प्रेष्य पुरुं मुनीनां साङ्गं सहस्रैरखिलैर्मुनी
भिः प्रणम्य भक्त्या विनिवेश्य पीठे कृतोपचारं नृपतिर्वभाषे राजोवाच दृष्टं किमस्ति ते ब्रह्मस्त्रिलो
कां किं विद्महे तन्त्रोद्भवसं सर्वं त्वत्काम्यमृतलालसाः नारद उवाच अद्य विज्ञं महद्दृष्टं व्योमा
वत्तरतामया यद्गुणं महाराज सहैभिर्मुनिपुंगवैः अद्य मत्पुत्रिहायातो विहंतुं तव पुत्रकं सह
वषाधदैः कश्चिदीरभट्टमवाहयत् समागत्य हजमृत्युं त्वत्पुत्रं हंतुं मागतं गृहीत्वा सुदृढं बध्नादण्डे
नाभ्यह नडुवा नृनीयमानं जगदीशसन्निभिं शीघ्रं विदित्वा भगवान् वयमः स्वयं कृतान्जलिर्देवजपे सुप्र
त्ययं प्रणमामासुः निजगादभूतिनं यम उवाच देवदेव महारुद्र वीरभट्टनमोस्तु ते निरागमिकथं
मृत्योकोपलवसं मुनिभिः निजकर्मानुबंधेन राजपुत्रं गतामुवं प्रहर्तुं मुद्यते मृत्योकोपराधो बह्मभो
वीरभट्ट उवाच इमावर्षा सहस्रायुः सराजतनयः कथं विपत्तिमंतरायाति रुद्रस्त्रानहताभुभः अस्ति

ब्रह्मो वेत्तवसंदेहोमहाकोपनिवारिते विनयुत्तमसमाह्वयवृद्धावोद्येवमाधिरं नारदुवाच अथाहमा-
 २१ श्चित्रगुप्तोयमेनमहसागतः आयुःप्रमाणांतस्मिन् परिपृष्टः समावृषीत् द्वादशाब्दंतस्यायुर्
 मुक्ताथविमृश्यव पुनर्लेख्यगतेप्राह सायुतवर्षजीवितं अथभीतोयमोराजावीरभट्टप्रणाम्य
 व कथंविमोवयामासमृग्युर्गारवंधनात् वीरभट्टेणमुक्ताथयमोगान्निजमोहिरे वीरभट्टश्चके
 जाशमहंप्राज्ञसंगतिकं अतस्तवकुमारोयंरुद्रजाप्यानुभावतः सत्योर्भयमत्रिकम्यमुखीजातो
 पुतंसमाः सूनडवाच इत्युक्तानृपमामेव्यनारदेजिह्वंगते महर्षयःप्रमुदिताःस्वस्वजपुरथा
 श्रमे इत्यंकाश्रीरनृपतीरुद्राध्यायप्रभावतः त्रिस्तीर्थाशेषदुःस्वानिहताथोभूत्सपुत्रकः येकी
 नयंत्रिमनुजाःपरमेश्वरस्यमाहात्म्यमेतद्वक्तापुटेःपिबन्ति तेजन्मकोटिकृतपापगणोर्विमुक्ता
 शोभाःप्रयान्तिपरमंपतिंदमोलेः इतिभोत्रसोन्नरखलेरुद्राध्यायमहिमानुवर्णनमेकोन
 विंशोऽध्यायः सूनडवाच स्वयंशिवनमःपंथाःशिवेनैवप्रदर्शितः नृणांसमुत्तिवृद्धानांस
 योमुक्तेफलप्रदः अथदुर्मेधसोपुंसावेदेवनाधिकारिणां स्त्रीणांदिजातिवर्धनांसर्वेषांचस

६३

पुरुः
२१

शरिणां स्वसाधारणःपंथाःसाक्षात्कैवल्यसिद्धिदः महाभुविजनेःसेव्योदेवैरपिपुण्ड्रजितः
 यत्कथाश्रवणशोभोःसंसारभयनाशनं सद्यःसिद्धिकरेश्चाप्यपवित्रंसर्वदेहिनां अज्ञाननि
 मिरंधानांहीयोयंज्ञानसिद्धिदः भवरोगनिवृद्धानांलुसेवंपरमोषधं महापातकशैलानांवमुद्धानंतु
 राहणां भर्जनकर्मवीजानासाधनंसर्वसंपदां येभृण्वन्तिसदाशोभोःकथांभुवनप्रावनी तैवैमु
 नुष्मालोकेस्मिहृद्राखवनसंशयः श्रुत्वातांश्रुतिमोगाथांतर्थाकीर्तयतांसतां तथापादरजांसं
 वतीर्थानिमुनयोजगुः तस्मान्निःश्रेयसंगंतुंयेभिर्वांछन्तिदेहिनः तेभृण्वन्तुसदाभक्त्याशैवीवो
 रागिकीकथां यद्यश्नःसतोश्रोतुकथांयोरगिकीनरः सुहृतेवापिभृण्वान्नियमात्मादिनेदिने
 अतःप्रतिदिनंभक्तुमसक्तोयदिमानवः पुण्यमासेषुवापुण्यदिनेपुण्यनिधिष्वपि यःश्रुणोति
 थारंभांपुराणोःसंमुदीरितां सद्यस्तारतिसंसारंद्वाकर्ममहादवीं सुहृतेवातर्ह्यंगभ्रातांवापा
 वनीकथां येभृण्वन्तिनराभक्तानतेषामात्तिदुर्गतिः यत्फलसर्वयज्ञेषुसर्वदानेषुयत्फलं सक्त

प्रसो
१२

पुराणश्रवणात्तत्फलं विंदते नरः कलौ युगे विशेषेण पुराणश्रवणादृते नालिधर्मः परः पुंसां
नालिमुक्तिपथः परः पुराणश्रवणात्तत्फलं विंदते नरः कलौ युगे विशेषेण पुराणश्रवणादृते नालिधर्मः परः पुंसां
ले कलौ हीनयुगे मत्तुर्बलाः श्रमघातिताः उर्मधसोऽऽविभाजो धर्माचारविवर्जिताः इति
संविं त्यक्तपणा भगवान्वाहरायणः हिताय तेष्वाविदधे पुराणख्यं सुधारसं विवर्त्तयामास
त्तादेकः स्याद्भजामरः शोभाः कथासुते कुर्यात्कुलमेवाजरा मूर वालोयुवाथ वृद्धोथ हरिडोऽ
वलोपिवा पुराणज्ञः सदा वंशः पूज्यश्च सुकृतार्थिभिः नीचबुद्धिं न कुर्वीत पुराणज्ञे कदाचन य
स्यवक्रोदनावाली कामधेनुशरीरिणी गुरवः सति लोकस्य जन्मतो गुरातश्च ये तेषामपि वस
वेषां पुराणज्ञः परो गुरुः भवकोटिसहस्रेषु भूत्वा भूत्वा वसीदतां यो हतायुः पुनर्जित्को नालिस्मात्
पुरो गुरुः पुराणज्ञः सुविदितः शांतो विजितमत्सरः साधुः कारुण्यवान्वाग्मावह सुगुणकथां सु
धीः व्यासासनं समाहूय यथावोराणि कोद्विजः आसमाप्ते कथायास्तनमः कुर्यान्न कस्यचित् येषु

पुरः
१२

नियेवद्वृत्तायेवा नो विजिगीषवः तेषां कटिलवृत्तीनामग्रेनेव वदेत्कथां न दुर्जनसमाकीर्णं न भूदशा
परावृत्ते दशेन घृतसहनेव देतुगुणकथां सुधीः यन्नामे सुजना कीर्णं सुखेने देवतालये पुराणेन दनरीती
रेव देतुगुणकथां सुधीः अद्वाभक्ति समायुक्तो नाम कायेषु लालसाः वाग्यताः श्रुतयो यथाः श्रोतारः पुरा
भागिनः अभक्ता ये कथां पुराणं श्रुत्वाति मनुजाधमाः तेषां पुराणफलं नालिदुः खं स्याज्जन्मजन्मनि पुरा
णं येन संपूज्यतां बलाद्यैरुपायनैः श्रुत्वाति वक्तुं भाव्यां हरिडाः सुर्नपापिनः कथायां कीर्तुं मानायां
ये गच्छन्त्यनोनराः भोगान्तरं प्रणश्यन्ति तेषां दाराश्च संपदः सोऽपि घमस्तका ये वक्तुं श्रुत्वाति पावनी
तेवलाकाः प्रजायन्ते पापिनो मनुजाधमाः तां बलं भक्षयन्तो न कथां श्रुत्वाति पावनी श्रुतिश्चान्त्रादयं यो
नान्नरके यमकिंकराः ये चतुर्गसनासीनाः कथां श्रुत्वाति पावनी अथेमान्नरकान् भुक्ताने भवन्त्येव
वायसाः ये च वीरासनास्तुका ये वासासनसंस्थिताः श्रुत्वाति स कथां ते वै भवन्त्यर्जुनपादपाः अ
संप्रणाम्य श्रुत्वाति विवदृष्टा भवन्ति ते तथा शयानाः श्रुत्वाति भवन्त्यजगरानराः यः श्रुत्वाति कथां वक्तुं

बसो समानासनमाश्रितः गुरुतल्यसमं पापं संप्राप्य नरकं व्रजेत् येन हिंति पुराणाः कथां वा पापहारिणी
 ते वै जन्मशतैर्मर्त्याः भुनक्ताः संभवन्ति च कथायां वर्तमानायां यवदंति दुर्तरं ते गद्भाः प्रजायन्ते क
 कलासास्ततः परं कदाविदपि ये पुराणं न भ्रूयन्ति कथां नराः ते भुक्ता नरकान् पुराणं न भवन्ति वनभृ
 कराः ये कथामनुमोदन्ते कीर्त्तमाना नरोत्तमाः अभ्रूयन्तोऽपि ते यांति शाश्वतं परमं पदं कथायां की
 र्त्तमानायां विघ्नं कुर्वन्ति ते शठाः कोशे दानं नरकान् भुक्ता भवन्ति ग्रामभूकराः ये श्रावयन्ति मनुजा
 न पुराणो पौराणिकी कथां कस्य कोटिशतं सायं निवृत्तिं ब्रह्मराः पदे आसनार्थं प्रयच्छन्ति पुराणास्य
 च ये नराः कंवलजिनवासांसि मंवं फलकमेव वा स्वर्गलोकं समासाद्य भुक्ता भोगान् यथेप्सितान् स्थि
 त्या ब्रह्मादिलोकेषु पदं यांति निरामयं पुराणास्य प्रयच्छन्ति ये स्रजं वसनं वरं भोगिनो ज्ञानसंपन्नास्ते भ
 वन्ति भवे भवे ये महापातकेषु क्राडपपातके न श्रये पुराणाश्रवणादेव ते यांति परमं पदं अत्र वक्ष्ये
 महापुराणं मितिहासं हि ज्ञोत्तमाः शृण्वन्तां सर्वपापघ्नं विवित्रं मुमनोहरं दक्षिणापथं मध्ये वै श्रीमो वा

३६

गुरुः
३३

कलसंज्ञितः अस्मिन् व्रजताः सर्वे मूढा धर्मविवर्जिताः ब्राह्मणाश्च दुराचाराः श्रुतिस्मृतिपराङ्मुखाः नृ
 पत्याध्यायरहिताः परस्त्रीविषयाभुवाः रुषीवलाः शस्त्रधरा निदेषाजिह्वनयः न जानन्ति परं धर्म
 ज्ञानवैराग्यनैष्ठिकं स्त्रियश्च पापतिरताः स्तेरिण्यः कामला लसाः दुर्वृतयः कुटिलगाः स्रुताया
 रवर्जिताः तन्मैकोविदुरा नाम दुरात्मा ब्राह्मणाधमः आसीद्देश्यापतिर्यो सो सद्योऽपि कुमारगः
 तस्य त्रीवन्तुलानामहिता प्रतिनिशं तथा वेश्यासहनमासाद्य रमते स्म रपोडितः सापितस्यागना
 राज्ञो विद्युक्तानवयौवना असहंती स्मरावेशरे मेजारेण संगता तोकदाकिदुराचारं जारेण सह सं
 गतां दृष्ट्वा तस्याः पतिः क्रोधादभिदुःखावसन्तरः जारेपत्यायिते पत्नीं गृहीत्वा स दुराशयः समर्थमुष्टि
 वंधेन पुनः पुनरुत्ताडयत् सानारीषीडिता भर्त्रा कुपिता प्राह निर्भया भवान् प्रतिनिशं वेश्यां रमते का
 गतिर्मम अहं रूपवती येषां रूपवती नालिनी कथं सा हि यो कामार्तिनवसंगविद्वर्जिता इत्युक्तः
 सतया तस्या प्रोवाव ब्राह्मणाधमः युक्तमेव त्वयोक्तं हि तस्मादक्ष्यामि ते हितं जारेभ्यो धनमाकृष्यते

ब्रह्म
९४

भोदेहिपरांति तद्धनं देहि मे सर्वं पण्यस्त्रीणां दशमिनत् एवं संपूर्णते का सोममा विवरा नने त
थेति भर्तृवचनं प्रतिजग्राह सावधुः सवन्तयोक्तं पत्न्योऽरागारप्रवृत्तयोः कालेन निधनं प्राप्तः
सविप्रो वृषलोपतिः मृते भर्तृदिसानारी पुत्रैः सह निजालये उवाससुविरं कालं किं विदुः कालं तयो व
ना सकदा देवयोगेन संप्राप्ते पुरण्यपर्वणि सानारी वधुभिः सार्धं लोकलक्षेत्रमाययौ तत्र तीर्थजले
स्नात्वा कस्मिंश्चिदेवतालये शुश्राव देवजमुखा सुरणां पौराणिकी कथां यो विनां जारराक्ता नां नरके
यमकिंकराः संतापलोहपरिघं क्षिपेति स्मरमंदिरे इति पौराणिके नोक्तां सांस्कृत्याधर्मसंहितां
तमुवाच सहस्रेव भीता जालरा पुंगव ब्रह्मन् पापमजानं त्यागयाचरन् मुल्लापं यो वने कामचारण
कोटिलेन प्रवर्तितं इदं नृकवतं श्रुत्वा पुराणा ध्वनिं भित् भीतिर्मे मरुती जाता शरीरं वेपते मुरुः
धिज्जांडु रिंदि पासक्तां पापां स्मरविमोहितां अल्पस्य सुखस्यार्थं घोरं यास्यामि दुर्गतिं कथं पश्या
मिमरत्येय मृतान् भयंकरान् कथं पाशैर्वलात्कंठे बाधमाना धत्तिलभे कथं सहिष्ये नरके खण्डशो

उरुः
९४

देहकृतं पुनः कथं पतिष्यामि संतप्रधारक ईमे कथं वयोनिलक्षेणु किमि कीटखगादिषु परिभ्रमा
मिदुःखोद्यैः पीडमानानिरेतरं कथं हिरोचने मद्यमद्यप्रभाति भोजनं शत्रौ कथं वसे विद्योनिडाडः
खपरिभुतां हाहाहतास्मि दग्धास्मि विहीणा हृदयास्मि व हाविधे मां महापापे दत्ता बुद्धिमपातय
ः पततत्कंगशैलो ग्राहूलाक्तां तस्य देहिनः यदुःखं जायते घोरं तस्मात्कोटिगुणं मम अश्वमेध
शतं कृत्वा गंगा स्नात्वा शतं समाः न भुङ्क्षीयते प्रायो मया पस्परीयसः किं करोमि कगच्छा
मिकं वा शरणाश्रये कोवा मां त्रायते लोके पतंती नरकार्णवे त्वमेव मे पुरुर्वसं त्वं माता त्वं पि
ता सिव उद्धरेद्धर मां शीतो त्वामेव शरणं गतां इति तां ज्ञातानिर्वेद्यं पतिनां वरणादये उन्नाप्य क
पया भीमान् वभाषेदि जपुंगवः दिज्जुवाव दिष्णा काले प्रवृद्धा सिं श्रुत्वा मां मरुती कथां मा भेषी
सर्ववक्ष्यामि गतिं वैवसुरावहां सुकथा अवगाह्य ज्ञाता ते मतिरीदृशी इंद्रियार्थेषु वैराग्यपथा
नापो महानभूत् पश्चात्तापो हि सर्ववामघानां निःकृतिः परा ते नैव कुरुते सद्यः प्रायश्चित्तं सुधी

३४
ब्रह्म
९५

नरः प्रायश्चित्तानि सर्वाणि कृत्वा विधिवत्पुनः अपश्चात्तापिनो मर्त्या न यांति गतिमुत्तमां सन्
कथाश्रवणान्नित्यं सज्जनानां निषेवणान् पुण्यसेनानिवासाच्च विन्नभुक्तिः प्रजायते यथा सत्क
थयानित्यं विन्नयाति विपक्वतां तथान्यैः सद्गतेर्जतो न भवेन्मतिरुत्तमा यथा मुरुः शोधमानं दर्प
णानिर्मलं भवेत् तथा सत्कथया वेतो विभुक्तिं परमां व्रजेत् विभुक्ते वेतसि नृणां ध्यानां सिधायुमा
पतेः ध्यानेन सर्वसमलं मनोवाकाय संभूतं सद्यो विभुय कृतिनो यांति शंभोः परंपदं अतः स
मत्तपुण्यानां सत्कथासाधनं परं कथया सिधति ध्यातं ध्यानात् कैवल्यमुत्तमं असिद्धपरमधा
नः कथामेव शृणोति यः सोम्य जन्मनि संप्राप्य ध्यानं याति परांगतिं नामोच्चारणमात्रेण जित्वा
मृत्युमज्जामिलः पश्चात्तापसमायुक्तो ध्यानेनाप परांगतिं सर्वेषां श्रेयसां वीजं सत्कथाश्रवणं नृ
णां यस्तद्विहीनो नृपशुः कथं मुच्येत बंधनात् अतस्त्वमपि सर्वभ्यो विषयेभ्यो निवृत्तधीः भक्तिप
रां समास्थाप्य सत्कथां शृणु सर्वदा शृण्वन्त्याः सत्कर्तृनित्यं वेतले भुक्तिमेवाप्सि तेन ध्यायसि

गुरुः
९५